

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ  
ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ  
ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ  
НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЦЕНТР  
ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ ТА НАУКИ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ  
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС №9

# **Патріотичне виховання: досвід сучасної школи**

**(практичний та теоретичний  
аспекти освітнього процесу)**

Методичний посібник

*Автор-укладач:  
Калатанова Галина Василівна,  
вчитель початкових класів  
навчально-виховного комплексу №9  
м. Хмельницького*

*Хмельницький 2023*

Автор-укладач: Калатанова Галина Василівна, вчитель початкових класів, вчитель вищої категорії

Автори: вчителі початкових класів навчально-виховного комплексу №9 м. Хмельницького Бабій Олена Антонівна, Варейчук Світлана Василівна, Васютинська Алла Миколаївна, Катрич Наталія Миколаївна

Рецензент: заступник директора з навчально-виховної роботи Парфенюк Антоніна Василівна

Калатанова Г. В. “Патріотичне виховання: досвід сучасної школи” (практичний та теоретичний аспекти освітнього процесу) [Методичний посібник] – Хмельницький: Хмельницький навчально-виховний комплекс №9, 2023.-с. 76

У методичному посібнику висвітлено теоретичні аспекти національно-патріотичного виховання та методику їх впровадження. Патріотичне виховання завжди високо цінувалося. Подана розробка спрятиме розвитку як ключових, так і предметних компетентностей здобувачів освіти 1-4 класів. Матеріали посібника можуть бути використані на уроках, годинах спілкування, ранковому колі.

## ПЕРЕДУМОВА

У сучасних умовах розвитку держави надзвичайно актуальним є питання патріотичного виховання юних громадян України. В умовах боротьби за незалежність та територіальну цілісність важливим є виховання в здобувачів освіти почуття гордості за свою країну. Формування національної свідомості, готовності бути гідним громадянином своєї держави.

Виховання є однією зі сторін соціалізації дитини. Воно спрямоване на формування людини, як особистість, її ставлення до світу, суспільства, людей. Завданням виховання є формування і розвиток дитини як індивідуальності, що володіє корисними якостями, які необхідні для життя в суспільстві: загальнолюдські моральні цінності, які мають історичні та державні кордони.

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, освітніх закладів, громадських організацій, сім'ї та інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

**Бабій Олена,**  
вчитель початкових класів  
(м. Хмельницький)

## **Патріотичне виховання учнів початкових класів як актуальна педагогічна проблема**

*Стаття присвячена актуальній проблемі сьогодення - вихованню патріотичних почуттів у молодших школярів. Розглянуто основні положення та подано практичні рекомендації щодо проведення виховної роботи патріотичної спрямованості, визначено її орієнтований зміст для учнів початкових класів.*

**Ключові слова:** початкова школа, патріотичне виховання, батьківщина.

Одним з важливих напрямів виховання дітей в національній системі освіти будь-якої держави було й залишається патріотичне виховання. Його актуальність у нашій державі зумовлюється процесом формування в Україні громадянського суспільства та становленням єдиної нації як гаранта незалежності й цілісності Української держави.

Тому початок ХХІ століття характеризується тим, що вирішення багатьох проблем у житті країни значною мірою залежить від рівня сформованості громадянської позиції молодого покоління, його духовно-моральних цінностей та поваги до історично-культурної спадщини українського народу. Сучасна школа наполегливо виконує найважливіше соціальне замовлення суспільства - формує громадянина-патріота, який здатний зберегти й розбудувати суверенну та незалежну Україну як рівноправного учасника світового співтовариства держав.

Сьогодні можна констатувати, що такого піднесення патріотизму ніколи не було за всі роки незалежності України. Причому патріотизму не місцевого, регіонального, а національно-громадянського спрямування, який проявляється в любові до Батьківщини, українського народу, готовності захистити незалежність України. [1, с. 6].

Патріотичне виховання підростаючого покоління сьогодні визначається як засіб, який забезпечує цілісність нашого народу, його національне відродження, соціально-економічний і демократичний розвиток, соціально-політичну стабільність в Україні та гідне представлення її у світовому просторі. Тому патріотизм став нагальною потребою як для людей, так і для держави, позаяк сформованість патріотичних почуттів людей забезпечить повноцінний та гармонійний розвиток особистості і в державі, і в суспільства зокрема.

Любов до Батьківщини є однією з визначальних рис кожного справжнього громадянина. Будучи якістю синтетичною, патріотизм включає в себе емоційно-моральне ставлення до себе та інших людей, до рідної природи, до своєї нації, до матеріальних та духовних надбань суспільства [9, с. 52].

У Концепції «Нової української школи» (2016) громадянська компетентність, а отже й патріотичне виховання визначені як ключові, які передбачають оволодіння учнями усіма формами поведінки, що потрібні для

ефективної та конструктивної участі у суспільному житті, в сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повагу до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття [7, с. 12].

З вище зазначеного видно, що патріотичне виховання набуває сьогодні особливого значення. Виникає потреба у визначенні основних засобів, форм і методів, що цілеспрямовано та ефективно забезпечували б процес розвитку і формування свідомого громадянина, патріота своєї держави, тобто особистості, в якій органічно поєднуються моральні почуття, громадянська зрілість, патріотизм, почуття обов'язку й відповідальності перед своєю Батьківщиною.

Слушними, на нашу думку, визнаються міркування відомого українського педагога Г. Ващенка у праці «Виховний ідеал», який звертає увагу на патріотичне виховання, зазначаючи, що «зі свого боку школа мусить більше уваги звертати на патріотичне виховання молоді. Не достатньо озброїти учнів знаннями, навіть знаннями з історії нашого народу, не досить патріотичного виховання і лише через лекції. Крім слова, потрібне ще й діло. Учні мають привчатися ретельно виконувати свої громадські обов'язки та відповідати за них перед шкільною громадою і педагогами...» [2, с. 174-175].

Ідеї патріотичного виховання завжди були актуальними для українських педагогів. В. Сухомлинський у праці «Народження громадянина» першо-черговою умовою успішного формування рис громадянина вважав організацію емоційно насиченого життя школи, розвиток громадянської активності кожної особистості. А справжню громадянську позицію бачив у моральній відповідальності за все, що робиться на рідній землі: непримиренність до недоліків, гаряче прагнення боротися за світле майбутнє Вітчизни [15].

Ідеї патріотичного виховання поступово займають найважливіші позиції в сучасній школі. Цей напрям виховної роботи має забезпечити всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток здібностей і обдарувань, збагачення на основі цього інтелектуального потенціалу народу, його культури, формування громадянина України, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності.

У наш час основна увага патріотичному вихованню надається саме як вихованню національному, тобто вихованню в душі ментальності українського народу, його кордоцентризму, потягу до прекрасного і прагнення до гармонії» [10, с. 16-17].

Незважаючи на те, що протягом останніх десятиліть було розроблено низку концепцій з національно-патріотичного виховання молоді (Концепція національної системи виховання (1996р.); Концепція національно-патріотичного виховання (2009р.); Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр.; Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012р.) жодна з них у повній мірі не була розкритою і не втілювалися в конкретні практичні дії.

Тому у червні 2015р. Міністерство освіти і науки України розробило Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді і методичні

рекомендації щодо її впровадження у загальноосвітніх закладах, а 13 жовтня 2015р. вийшов указ Президента України №580/2015 «Про стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 р. [14].

У цих документах звертається особлива увага на те, що, коли існує пряма загроза втрати Україною державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді.

Отже, система патріотичного виховання школярів на сьогоднішній день регулюється відповідними законодавчими документами, виконання яких є обов'язковим для всіх освітньо-виховних закладів у нашій державі.

Викладене вище дає підстави стверджувати, що однією з найважливіших проблем сучасної педагогічної науки і практики є і визначення змісту шкільної освіти, який повинен служити засобом патріотичного виховання. Її актуальність зумовлена сьогоденням Української держави, для якої потрібні люди з глибоко осмисленою життєвою та громадянською позицією. Поняття патріотизму, наголосимо, виражає найвищу і найсильнішу духовну силу, що і зумовлює активну життєдіяльність людини. З цього приводу у Державній програмі «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України» зазначається що метою сучасної шкільної освіти є формування громадянина-патріота, інтелектуально розвиненої, духовно і морально зрілої особистості, готової протистояти всім труднощам теперішнього життя [11, с. 2).

Саме тому змістове наповнення основних орієнтирів освіти має бути спрямоване на виховання та формування цінностей і ставлень особистості до себе і до людей, до суспільства і держави, природи і здоров'я, праці і мистецтва [11, с. 4], та включати в себе такі напрями, як: виховання у підростаючого покоління шанобливого ставлення до матері і батька, як однієї з головних умов побудови майбутнього; формування загальнолюдської моралі, громадянської та соціальної відповідальності, вивчення та пропаганда культурних надбань свого народу; ознайомлення з глобальними проблемами, від яких залежить доля країни; виховання дбайливого ставлення школярів до довкілля, формування в них готовності жити за принципами доброти, гуманізму, милосердя, порядності, справедливості, вироблення свідомого ставлення до праці, самостійної позиції в прийнятті рішень; формування у дітей Національної, правової свідомості, ознайомлення з національними особливостями народу, з його матеріальними та духовними цінностями, вивчення історичного минулого, особливостей культурного розвитку рідного краю; формування потреби у активній патріотичній діяльності, у правовій обізнаності, виховання поваги до законів та норм життя; виховання естетичної культури, оволодіння знаннями в галузі народного мистецтва, архітектури, усної народної творчості, народного побуту, ігор, ремесел; розвиток почуття прекрасного, виховання дбайливого ставлення до пам'яток історії тощо; ознайомлення з системою фізичного загартування українського козацтва, розвиток природних задатків, опанування військово-патріотичним видами спорту; формування позитивної особистісної

мотивації, розуміння неповторності, унікальності, самобутності особистості, сприяння життєвому оптимізму, вмінню бачити перспективи своєї подальшої життєдіяльності, ставити перед собою стратегічні цілі та виявляти готовність до їх реалізації [5, с. 84-85].

Важливими для вдосконалення патріотичного виховання є положення Державної національної програми «Освіта» (Україна XXI століття)». У даному документі зазначено, що головною метою національного виховання є «набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молодого покоління незалежно від національної належності особистісних рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [6 С. 15]. Тому стрижнем системи виховання стає національна ідея, яка відіграє роль консолідуючого чинника в розвитку молодого покоління, формування у нього активної життєвої позиції, відповідальності за народ, країну.

Варто зазначити, що держава надає досить суттєву і вагому підтримку навчальним закладам для здійснення ефективного впливу на розвиток патріотичних почуттів у підростаючого покоління.

Концепція виховання дітей і молоді у національній системі освіти проголошує стрижнем виховання в Україні національну ідею, яка відіграє роль об'єднуючого та консолідуючого фактора у суспільному розвитку, спрямованого на вироблення життєвої позиції людини, становлення її як особистості, як громадянина своєї держави» [4, с. 179]. Згідно з концепцією, патріотичне виховання належить до основних напрямів виховання, проте у його змісті більше акцентуються військово-технічний і громадянський аспекти патріотизму, порівняно з духовно-естетичним.

Зокрема, у 2013 році був підписаний спільний наказ трьох Міністерств (Міністерство освіти і науки України, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України) «Про Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети Перемоги на 2013 - 2015 роки».

Відповідно до цієї програми вчителі спрямували навчально-виховний процес на «утвердження в Україні патріотизму, посилення моральної складової в загальній системі формування у молоді національної гідності, готовності громадянських та конституційних обов'язків, особистісних рис громадянина Української держави, успадкування духовних надбань українського народу» [13].

Для практичної реалізації положень програми педагоги використовували різні форми і методи роботи. Пріоритетну роль на сучасному етапі серед них відіграють активні методи навчання, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії суб'єктів навчального процесу, спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення учнів. До таких методів належать: соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціограма, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні

аукціони, «мозкові атаки», метод аналізу соціальних ситуацій з морально-етичним характером, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій, ситуацій успіху, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, прийняття рішень, демократичний діалог, використання засобів масової комунікації, методики колективних творчих справ, традицій, символіки, ритуалів, засобів народної педагогіки.

Крім названих, застосовуються також і традиційні методи: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою. Зокрема, регулярно проводяться бесіди на теми: «Моя рідна Україна», «Знати і поважати Герб своєї Вітчизни, її прапор і гімн», «Наша вітчизна Україна», «Державна символіка Батьківщини», «Твої права і обов'язки», «Рід, родина, рідня». Конкурс на кращий мовний плакат, конкурс декламаторів, конкурс на кращу розповідь української народної казки - все це тільки посилює виховання патріотизму у молодого покоління. Відповідно ці програми були реалізовані під такими назвами: «Свято рідної мови», «Мужай, прекрасна наша мово», «Шевченківське слово», «Літературні вечорниці», «Тиждень української мови».

Вагоме місце займає і місяць української писемності, під час проведення якого учні мають змогу виявити свої здібності та знання рідної мови, зустрітися з українськими письменниками, показати своє бачення розвитку української державності.

Застосування наведених форм і методів патріотичного виховання покликане формувати в особистості когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти, що передбачають вироблення вмінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді, критично розглядати проблему, робити власні висновки, брати участь у громадському житті, набувати вмінь та навичок адаптації до нових суспільних відносин, адекватної орієнтації, захищати свої інтереси, поважати інтереси і права інших, самореалізуватися тощо.

Аналізуючи вище зазначені нормативні документи, варто наголосити, що кінцевою метою національно-патріотичного виховання молоді є формування нового українця, який діє на основі національних та європейських цінностей, таких як: повага до національних символів (Герба, Прапору, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних національно-мовних особливостей; рівність усіх перед законом; готовність захищати суверенітет та територіальну цілісність України. Сьогодні патріотичне виховання розглядається як важлива складова системи національного виховання, головною метою якого є становлення свідомого громадянина-патріота України, готового і до виконання своїх громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Виховати таку особистість можна тільки враховуючи розвиток національної освіти, в якій система виховання і навчання ґрунтується на ідеях національного світогляду, народної філософії, родинного виховання, нової української літератури, наукової педагогічної думки.

Тому за роки утвердження незалежності України відбулися суттєві зміни в системі освіти, зокрема, і в системі початкової освіти. Впровадження нових стандартів, використання нових методів навчання та ефективних технологій оцінювання знань учнів засвідчують успіхи української школи, наближені до світових стандартів.

Отже, патріотичне виховання молодших школярів повинно включати в себе: розвиток у школярів національної самосвідомості, самоповаги, любові до Батьківщини; сприяння їх глибокому розумінню та прагненню до реалізації національної ідеї, формування в учнівської молоді дбайливого ставлення до рідної мови, культури, традицій українського народу; виховання в учнів відповідальності за природу рідної країни; розвиток у школярів потреби зробити посильний внесок у долю Батьківщини; виховання прагнення працювати на благо рідної країни та її населення.;

У структурі патріотичного виховання важливими компоненти розвитку патріотичної свідомості дитини: у родині (сімейні цінності, традиції, особистий приклад батьків); у школі (спільна діяльність класних керівників, вихователів учителів історії, української мови та літератури, предмету «Захист Вітчизни» та фахівців соціально-психологічних служб); у суспільстві (громадськість, преса, телебачення, література, мистецтво тощо).

Як бачимо, формування патріотичної свідомості дитини являє собою складну та взаємопов'язану діяльність родини, школи та суспільства.

Сьогодні навчально-виховний процес у школі спрямований на самоактуалізацію та самореалізацію особистості. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити ряд завдань, основними серед яких є:

- \*науково-методичне забезпечення функціонування системи патріотичного виховання у школі, зокрема на уроках літературного читання;

- \*створення ефективної системи патріотичного виховання, що забезпечує оптимальні умови розвитку школярів засобами художньої літератури;

- \* утвердження в свідомості і почуттях школярів патріотичних цінностей, поглядів і переконань, поваги до культурного та історичного минулого держави, до традицій;

- \*формування в учнів активної життєвої позиції.

Актуальним сьогодні постає також питання організації виховної роботи з молодшими школярами, завдяки якій формуються їхні патріотичні почуття. у цьому процесі використовуються різні форми діяльності учнів. Слід відмітити, що важливими психологічними аспектами в проведенні виховної роботи з формування патріотичних почуттів є: створення сприятливого мікроклімату класу, атмосфери єдності; встановлення особистісних контактів з учнями через мовний контакт (називати учнів на ім'я, виявляти інтерес до думок дитини і т.п.); тактильний контакт (торкатися рукою руки, плеча); візуальний контакт (схвальні погляди, посмішки тощо); формування впевненості школярів у власних силах, здатності успадковувати, відроджувати та продовжувати традиції рідного народу; стимулювання учнів до самостійності в процесі пошуково-дослідної діяльності; посилення емоційного впливу на учнів за допомогою використання аудіо, відеоматеріалів, мультимедійних презентацій, інсценізацій,

програвання рольових ситуацій, сценаріїв свят, аналізу преси, телепередач та інше; при здійсненні психологічного супроводу патріотичного виховання необхідно обов'язково окреслювати завдання, над вирішенням яких будуть працювати діти в подальшому, як під час роботи з класом, так і самостійно [5, с. 87-88]

Формування осмислених патріотичних почуттів нерозривно пов'язане з великою відповідальністю кожної особистості. Відповідальність, з одного боку, передбачає усвідомлення всього необхідного, а з іншого - вибір ефективних шляхів його реалізації. Особистісна відповідальність громадянина полягає в реалізації усвідомленого обов'язку і проявляється у вчинках та діяльності кожного з нас.

Об'єктивною основою відповідальності громадянина перед рідною державою є реальний зв'язок особистості та суспільного оточення, якому характерна постійна наявність протиріч, адже відповідальність формується саме на тлі вибору між дотриманням норм або можливістю їх порушення. Де немає вибору, там не буде і мови про відповідальність [3, с. 208-209].

Вивчення наукової літератури дає підстави стверджувати, що з метою формування осмислених патріотичних почуттів у дітей та учнівської молоді необхідне створення відповідних психолого-педагогічних умов у навчальному закладі, а саме: відповідність виховної практики засадам особистісно-орієнтованої та гуманістичної парадигми освіти; ставлення до особистості дитини як до суб'єкта виховання; комунікативна та інтерактивна взаємодія всіх суб'єктів виховного процесу; створення необхідних умов для розвитку творчого потенціалу особистості, саморозвитку в колективі; захист і підтримка інтересів особистості і дитини; самоідентифікація та суспільно-особистісне самовизначення дитини; стимулювання ініціативності та життєвої активності дитини; створення і набуття практичних навичок, необхідних для особистісної гармонізації; інтеграція виховних впливів освітнього середовища; практичне спрямування виховного процесу навчального закладу; культивування цінностей особистості.

Формуванню патріотичних почуттів молодших школярів в умовах класно-урочної системи сприяє осмислення історії рідного краю, його духовного життя, національних традицій, що стимулює самовдосконалення і саморозвиток особистості учнів.

Із вище зазначеного варто зробити такий висновок: виховання у підростаючого покоління почуття патріотизму, відданості державі, активної громадянської позиції сьогодні визнано актуальною суспільною проблемою. Тому результатами патріотичного виховання, відповідно до положень Концепції патріотичного виховання, очікується:

\*утвердження патріотизму та свідомості підростаючого покоління сприятиме зміцненню духовної, моральної єдності суспільства;

\*формування в молоді характерних рис патріота: активна підтримка і розвиток Української державності, дотримання Конституції України;

\*поважне ставлення до національних багатств, рідної природи, готовність до захисту Батьківщини;

\*пошана до історичного минулого держави, любові до рідної культури, мови, національних свят і традицій, збереження та зміцнення власного здоров'я;  
\*створення ефективної виховної системи патріотичного виховання молоді;

\*консолідація зусиль суспільних інституцій у справі виховання підростаючого покоління [12].

Отже, на сучасному етапі становлення державності України проблема патріотичного виховання дітей набуває особливого значення, тому що без поваги та любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, людина не може бути патріотом. Патріотичне виховання, у свою чергу, створює потрібні передумови для формування громадянської поведінки. Тому сьогодні, як ніколи, гостроти набуло питання виховання громадянина-патріота, відданого своїй країні, відповідального за її майбутнє в співдружності незалежних держав.

### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Бех І.Д., Чорна К.І. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ: Світ виховання, 2007. 39 с.

2. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник. 1994. 191 с.

3. Виховання моральності підростаючого покоління: науково- метод. посіб. / авт.-упоряд.: К.І. Чорна, В. О. Білоусова, Н. І. Ганнусенко, В. А. Киричок. Київ: Богдана, 2005. 288 с.

4. Виховна робота в закладах освіти в Україні: зб. нормативних документів та метод. рек. / М-во освіти України, -нг змісту і методів навчання. Київ: ІЗМН, 1990. 335 с.

5. Дем'янюк Т.Д. Організація виховного процесу в сучасному загальноосвітньому закладі : наук.-метод. посіб. Суми: Антей, 2006 384 с.

6. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 112с.

7. Концепції нової української школи / Міністерство освіти і науки України. 2016. URL: <http://mon.gov.ua> (дата звернення. 10.09.2018).

8. Копіль М. Народне мистецтво - джерело національного виховання. Рідна школа. 2000. № 6. С. 52-54

9. Національна програма патріотичного виховання громадян, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства: Затв. Постановою Кабінету Міністрів України, 15 верес. 1999 р.: (Витяг). Директор школи. 2003. № 29-32. С. 16-17.

10. Основні орієнтири виховання учнів класів загальноосвітніх навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 року № 1243. 97 с.

11. Про затвердження інструкції з ведення ділової документації в загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 23.06.2000 року № 240

12. Про Програму патріотичного виховання учнівської та студентської молоді в навчальних закладах України та План заходів Естафети Перемоги на 2013-2015 роки: Наказ МОН, МО, МВС № 1453/716/997 від 21.10.13 року.

13. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді

14. Сухомлинський В. О. Радянська школа, 1970. 288 с. Народження громадянина.

## Година спілкування

### «МОЯ РІДНА УКРАЇНА»

**Мета:** формувати в учнів уявлення про країну; розширити й поглибити поняття «Я громадянин України; розвивати мовлення дітей, їхній світогляд; виробляти громадські якості: патріотизм, людяність; виховувати любов і повагу до Батьківщини України.

**Обладнання:** фізична карта України; виставки книжок про Україну; зображення державних символів Герба, Прапора; малюнки дітей.

### ХІД ЗАХОДУ

**У ч и т е л ь.** Що таке Батьківщина? Чому землю, на якій народилися, люди люблять більше за все на світі?

Де б ти не жив біля високих гір чи синього - моря, серед безкрайнього степу, чи в оточенні віковичних лісів, у місті чи в селі, в багатоповерховому будинку чи в маленькій хатинці, що потопає в зелені мальовничого саду, - усе це зветься одним словом Україна.

Україна - це твоя Батьківщина. Тут ти народився, поряд з тобою живуть твої батько, мати, дідусь, бабуся, сестрички і братики. Усі вони - громадяни незалежної країни. Ти також - громадянин України, бо живеш на цій землі, знаєш співучу українську мову, любиш і шануєш своїх рідних, свою завітчану землю, рідний край.

Давайте згадаємо, як кожного ранку до нашого віконечка зазирає лагідний, сонячний промінчик. Цей промінчик - маленька частинка великого щедрого сонця. Так і кожен з нас є невід'ємною частиною славного народу України.

Що для вас означає вислів рідний край? Як по-іншому можна назвати рідний край?

- Батьківщина - це земля, на якій ти народився. Батьківщина це твоє рідне село, вулиця, де стоїть твій будинок. Батьківщина це казки, які розповідала тобі бабуся. Це зелена травичка і блакитна річечка. Це садок біля хати. Це безмежні лани. Наша Батьківщина Україна, яка розпросторилася на 1316 км із заходу за схід і на 893 км із півночі на південь.

**1 - й у ч е н ь**

Моя Батьківщина - це вишеньки цвіт.

І верби над ставом, й калина.

Моя Батьківщина - це мрії політ,

Це рідна моя Україна!

2 – й у ч е н ь

Моя Батьківщина - це наша сім'я,  
Затишний куточок і хата.  
Це мама, татусь, бабця, дід і я,  
Всі рідні і друзів багато.

3 – й у ч е н ь

Моя Батьківщина - це згода і мир,  
Та небо бездонне, чудове.  
Це пісня чудова, що лине до зір,  
Й дитинство моє світанкове.

4 – й у ч е н ь

Моя Батьківщина - ліси і поля,  
Від них в нас і радість, і сила.  
Це найсвятіша і рідна земля,  
що кожного з нас народила.  
Звучить пісня (*сл. і муз. Ю. Михайленко*).

## ПІСНЯ ПРО БАТЬКІВЩИНУ

Край, де ми народились,  
Ростемо й живемо,  
Батьківщиною ніжно  
Із любов'ю звемо.

*Приспів:*

Рідний дім, (*Двічі*)  
Україно наша.  
Різні в світі землі є,  
Але ти — найкраща.  
І ліси, і долини,  
Ріки, гори, поля –  
Ти кожного Вітчизна,  
Предків славна земля.

*Приспів.*

Щоб могли українці  
Жити в щасті й добрі,  
Бережімо Україну,  
Захистимо її.

*Приспів.*

У ч и т е л ь. Україна - наша ненька. Вона - в усьому, що нас оточує: в місяці, в зорях, в блакитному небі, в зеленій травичці. Це - і червона калина, що росте на подвір'ї біля вашої хати, і рушничок, що з любов'ю вишивала мама з бабусею.  
Веселий метелик,  
Родюча земля –  
Це, люба дитино,  
Країна твоя.  
Долай перешкоди

Великі й малі,  
Щоб гідно ступати  
По вільній землі.  
У рідній країні  
Щасливим рости,  
Щоб їй, мов калині,  
До віку цвісти.

У ч и т е л ь. Україна- незалежна держава. Діти, запам'ятайте дату - 24 серпня 1991 року. У цей день - було ухвалено Акт проголошення незалежності України, за яким Україна ставала самостійною, демократичною державою. Виборовши волю, Україна визначила свою символіку: герб, прапор і гімн, які уособлюють її історію, її сутність, тобто найбільш Характерне для неї.

Герб - це символ влади. В основу Державного - Герба України покладено стародавній золотий три- зуб на синьому тлі. Це дуже старовинний знак. Він зустрічаються ще за часів Київської Русі, зокрема на монетах київського князя Володимира Великого, який жив понад тисячу років тому. Отже, нашому гербові - понад тисячу років. Він символізує мир і творчу працю. Ще в ньому відображено триєдність життя: це батько, мати, дитина, які символізують Силу, Мудрість і Любов.

5 – й у ч е н ь

Наш герб - тризуб,  
Це воля, слава й сила;  
Наш герб - тризуб.  
Недоля нас косила,  
Та ми зросли, ми є,  
Ми завжди будемо,  
Добро і пісню  
Несемо ми людям.

Учитель демонструє зображення Герба України.

- А тепер пофантазуємо: чому саме тризуб вважають гербом України?

У ч е н ь. Я вважаю, тому що число «три» завжди вважалося числом казковим, чарівним.

У ч и т е л ь. Давайте пригадаємо казки, у яких зустрічається це число. (*«Про трьох козаків», «Троє поросят», «Іван царевич і царівна жаба», «Три бажання»...*)

Синь українського неба і золото неозорих пшеничних ланів переніс наш народ на свій прапор. Ці кольори мають й інше значення багатство, «мир» і «багатство» бо народ наш - мирний і працелюбний. Працею в поті чола здобував він славу рідній землі. Коли ж злі вороги порушували спокій народу-трударя, він ставав воїном. Наш прапор має давнє походження. Поєднання синьо-жовтого кольору зустрічалося за часів княжої доби. Пофантазуйте про те, які почуття викликає у вас жовтий колір, блакитний.

1 – й у ч е н ь. Жовтий колір - це колір пшеничної ниви, колір зерна, колір хліба.

2 – й у ч е н ь. Жовтий колір - це колір жовтогарячого сонця, без лагідних променів в якого не дозрів би, не заколосився життєдайний хліб.

3 - й у ч е н ь. Блакитний колір нагадує колір ясного, чистого неба, де живе і приносить радість усім жовтогаряче сонце!

4 – й у ч е н ь. А хіба без живлячої матері-води заколосився хліб? Це колір цариці-води.

5 – й у ч е н ь. Це колір чистого неба.

6 – й у ч е н ь.

Прапор - це державний символ,

Він є в кожній державі,

Це для всіх - ознака сили,

Це для всіх - ознака слави.

Синьо-жовтий прапор маєм:

Синє небо, жовте - жито,

Прапор свій оберігаєм,

Він - святиня, знають діти.

У ч и т е л ь. Гімн - найголовніша пісня країни.

Ця пісня виражає найсердечніші думки й прагнення народу. Його автори - П.

Чубинський і М. Вербицький. Усі найбільші свята українського народу

починаються й закінчуються урочистим виконанням Гімну України.

Які почуття у вас виникають, коли ви виконуєте або слухаєте Гімн.

1 - й у ч е н ь. Я відчуваю себе впевненішим, вихованішим, щасливішим представником вільного народу.

2 – й у ч е н ь

Слова палкі, мелодія вродлива,

Державний гімн ми знаємо усі.

Для кожного села, містечка, міста -

Це клич один з мільйонів голосів.

Це наша клятва, заповідь священна,

Хай чують всі - і друзі, й вороги,

що Україна вічна, незнищенна,

Від неї лине світло навкруги.

У ч и т е л ь. Запам'ятайте! Коли вносять чи виносять Державний Прапор, коли виконують Гімн, слід обов'язково встати.

Мова, якою ми розмовляємо - українська. Вона є державною мовою в Україні. Про це записано в основному законі нашої держави - Конституції. Для нас, українців, наша українська мова - найдорожча, найніжніша. За милозвучність її називають *солов'їною*.

3 – й у ч е н ь

Солов'їну, барвінкову, колосисту - на віки –

Українську рідну мову в дар дали мені батьки.

Берегти її, плекати буду всюди й повсякчас,

Бо єдина - так, як мати - мова кожного із нас.

4 – й у ч е н ь

Мова кожного народу-

Неповторна і своя.  
В ній гримлять громи в негоду,  
В житі - трелі солов'я.  
На своїй природній мові  
І потоки гомонять,  
Зелен-клени у діброві  
По - кленовому шумлять.

5 – й у ч е н ь

- Край, у якому зростає людина-  
Це, любий друже - твоя Батьківщина,  
Знай, що нічого рідніше немає  
Мови, якою вона розмовляє,  
Мови співучої, нашої мови,  
Все в ній багате від слова до слова.

У ч и т е л ь.

Що ж таке Україна?

- Яку назву має народ України?

- Хто ж ми?

Вірю: ми- українці, велика родина,

Мова у нас солов'їна.

Квітне садочок - червона калина,

Рідна земля для нас всіх - Україна.

- Назвіть державні символи України.

- Що означають кольори нашого прапора,

- Хто є автором тексту Гімну України?

- Яке слово можна прочитати, уважно вивчивши Герб України?

- Коли відзначається День незалежності України

біль?

- Якби вам запропонували намалювати Батьків-

щину, то що б ви намалювали?

-Чи любите ви Україну?

- Що для цього треба робити?

Дитино українська!

Землю свою

В рученятах чистих тримай!

Люби її, бережи,

До неї зле не впускай!

Тоді і до тебе зло не торкнеться,

І ненька земля тобі усміхнеться.

- А тепер разом виконаємо молитву за Україну.

Боже Великий, Єдиний,

Нам Україну храни,

Волі і світу промінням

Ти її осіни.

Світлом науки і знання

Нас усіх просвіти,  
В чистій любові до краю  
Ти нас, Боже, зрости.  
Молимося: Боже Єдиний,  
Нам Україну храни,  
Всі свої ласки, щедроти  
Ти на люд наш зверни.  
Дай йому волю, дай йому долю,  
Дай доброго світа,  
Щастя дай, Боже, народу  
І многая, многая літа.

- Дякуємо всім, хто побував на нашій годині спілкування.

6 – й у ч е н ь

Мова - це думки звук,  
Мова - це серця стук  
Мова - це юнь джерело,  
Мова - це птаха крило,  
Мова - це наші знання,  
Мова - це ти і я.



**Варейчук Світлана,**  
вчитель початкових класів  
(м. Хмельницький)

### **Психолого-педагогічна наука про патріотичне виховання молодших школярів**

*У статті автором висвітлено цілі патріотичного виховання молодших школярів, особливості патріотичного виховання учнів в початковій школі, чітко окреслені напрямки співпраці педагогів та родини з виховної роботи з учнями, описані методи і засоби патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку.*

**Ключові слова:** *патріотичне виховання, патріотизм, самосвідомість, свідомість, молодші школярі, загальноосвітні навчальні заклади.*

У сучасній літературі патріотичне виховання трактується по-різному. Вартим уваги є визначення патріотичного виховання як виховання, яке сприяє усвідомленню своєї причетності до історії, традицій та культури свого народу. Як результат цілеспрямованого та ефективного патріотичного виховання у молодого покоління формуються патріотичні почуття, які виявляються в практичній діяльності. Патріотизм - соціально-історичне явище. Патріотичні почуття українського народу є емоційним аспектом національного світогляду особистості, що включає почуття належності до рідної країни, її історії, віру в краще майбутнє своєї держави. Виховання громадян України носить національний характер. Тобто воно базується на національних традиціях українського народу та є рушійною силою національної свідомості. Сучасна модель виховання враховує особливості сьогодення, оскільки цього вимагають соціальне та економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу.

Патріотизм (від латинського *patria* - країна, вітчизна, батьківщина) - це любов і відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Історичне джерело патріотизму - формування зв'язків з рідною землею, рідною мовою, народними традиціями, звичаями та культурою [8, с. 6-7].

Педагогічний словник для молодих батьків трактує це поняття так: «Патріотизм - любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити її інтересам, йти на самопожертву. Патріотизм практичній діяльності, спрямованій на різносторонній розвиток країни, захист її інтересів. Виховання

патріотизму у дітей в сім'ї розпочинається з виховання у них любові до рідної мови, культури народу та його традицій, поваги до сімейних реліквій, пов'язаних трудовими і бойовими сторонами життя предків, близьких родичів, земляків» [8].

Патріотизм - основа духовного становлення громадянина. Як зазначав В. Сухомлинський «патріотизм - це серцевина людини, основа її активної позиції» [14, с. 216].

Основою цього тлумачення, як бачимо, є емоційно-чуттєва сторона поняття, що виявляється через ставлення людини до оточуючого середовища. Життя людини в пов'язане з певними видами діяльності та нормами поведінки.

У педагогічному словнику за редакцією М. Ярмаченко поняття «патріотизм» визначається як «суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни, яке виявляється в певних діях і складному комплексі суспільних почуттів, що звичайно називається любов'ю до батьківщини» [7, с. 356]. Наголошуючи, що виховання патріотизму є найважливішим завданням всієї системи освіти й виховання, він називає наступні прояви патріотизму як принципу моралі: «піклування про інтереси та історичну долю країни й готовність заради неї на самопожертви; вірність вітчизні, що бореться з ворогами; повага до історичного минулого вітчизни успадкування від нього традицій; прив'язаність до місця проживання (до міста, села, області, країни в цілому» [7, с. 356]. Безперечно, названі прояви можна сформулювати, залучаючи весь комплекс навчальних предметів і форм позакласної роботи.

Автор Українського педагогічного словника С. Гончаренко вважає патріотизм «одним з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури»; вчений наголошує, що патріотизм є соціально-історичним явищем, він виявляється в практичній діяльності у вигляді патріотичних поглядів і переконань і спрямовується на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів» [2, с. 249].

Згідно попереднім (проте з новими акцентами) подано визначення цього поняття в «Енциклопедії освіти», де патріотизм тлумачиться як «суспільний моральний принцип діяльного ставлення до свого народу, що віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним національним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» [3, с. 633]. У концепції нового патріотизму незалежної України дедалі більше уваги приділяється національно усвідомленому ставленню до Батьківщини, що означає прагнення формувати в собі почуття волю і життєві настанови в руслі патріотичної самосвідомості, творчо стверджувати в собі духовне життя свого народу, як своє власне. Це означає встановлення з ним справжньої духовної єдності, об'єктивної взаємодії через сприйняття української мови та історії, народу, усієї соціонормативної культури. При такій взаємодії духовна самотність конкретної людини відходить на задній план, поступаючись місцем національному єднанню. В. Ткаченко також

наголошує, що любити Батьківщину і свій народ означає не закривати очі на його слабкі сторони, недосконалість та можливі вади. Серед багатьох засобів найбільш ефективними є художньо-естетичні. Науковець переконує, що пісня, яку дитина чує з колиски, надає активності, стимулює творчі емоції, викликає почуття душевної гармонії і щастя, безпосередньо впливає на громадянські почуття [3, с. 634]. Твори літератури (казка, поезія), мистецтва (архітектура, скульптура, живопис, музика, танець, театр) захоплюють своєю гармонією й ритмом, викликають духовне піднесення.

Дослідженню проблеми патріотичного виховання школярів присвячені праці таких учених, як А. Алексюк, І. Бех, О. Вишневський, Т. Усатенко, М. Савин, І. Харламов, І. Іваненко, О. Здравомислов тощо.

Отже, варто зазначити, що кожна з думок є правильною та по-своєму цінною. Думки вчених різняться тому, що дане поняття є Дуже широким, враховуючи його вплив на свідомість та поведінку людини.

Для педагогічного розуміння сутності даного напрямку виховання цінними погляди українських учених першої половини ХХ ст. Г. Ващенко, І. Огієнка, С. Русової, Я. Чепіги та інших.

Особливо важливим у реалізації завдань національного виховання є педпгогічний доробок Івана Огієнка. У роботах «Українська культура» та «Наука про рідномовні обов'язки» він наголошував, що виховання особистості має ґрунтуватися на національних засадах та ідеях. Розкриваючи засоби патрі-отичного виховання, І. Огієнко першочергового значення надавав вивченню української мови: «...Поки живе мова - житиме і народ, як національність. Не стане мови не стане національності: вона й розпорозиться поміж дужчим народом...» [6 с. 126]

Ідеї вченого щодо національної системи освіти підтримала С. Русова. Вона стверджувала, що освіта, навчання й виховання мають відповідати суспільним потребам, враховувати звичаї, традиції та менталітет українського народу.

У розробленій С. Русовою теорії виховання важливе місце посідає саме патріотичне виховання. Вона трактує це поняття як цілеспрямований процес формування у школярів почуттів, поглядів і свідомості засобами рідної мови. Такими засобами вона називає також колискові пісні, забавлянки, народні казки, ігри, лічилки, загадки. Не менш важливими є проведення екскурсій, вивчення історії та релігії українського народу. Особливо великий акцент педагог робить на тому, що «...конче потрібно виховати в учнів почуття любові до рідного краю, і це дає позитивні результати, коли виховання поставлено на національний ґрунт. Ми можемо любити тільки те, що знаємо, і треба дати дітям на очі бачити найближчі місцевості, знати в них кожен річку, ліс, озеро, острів... знати, чим люди займаються, коло чого вони працюють. Літературний матеріал теж має бути спочатку національним народні пісні, казки, поеми» [10, с. 84].

Головним завданням патріотичного виховання, за С. Русовою, як і за її сучасниками, є створення громадянського ідеалу, який дасть учням можливість

«навчитися свої бажання підпорядковувати загальним вимогам рідної йому держави» [10, с 152].

Проблема розбудови національної школи хвилювала також відомого українського педагога Я. Чепігу. У «Проекті української школи» він стверджував, що для відродження українського народу необхідно розвивати культуру, запроваджувати в школах навчання українською мовою. Вчений сформулював ряд вимог до нової української школи: школа має бути народною; школа має задовольняти потреби суспільства; освіта національний характер; обов'язковим є взаємозв'язок освіти з народною творчістю та культурою [4, с. 134-141].

Наслідуючи ідеї І. Огієнка, С. Русової та Я. Чепіги. Г. Ващенко також відстоював відродження української школи. Педагог зазначав, що в національному виховному ідеалі відображається сутність українського патріотизму та патріотичного виховання загалом. До змісту патріотичного виховання він відносить загальнолюдські та національні цінності, віру в Бога та моральні закони творення добра. Вчений наголошує: мета життя кожної людини повинна полягати у служінні Богові та Україні, у виконанні та повазі заповідей морального кодексу поведінки. Важливе значення має заповідь любові до Бога та любові до ближнього. «Ближніми» він вважає родину, рід, а далі - народ, націю, людство. Це дасть змогу виховати свідомого громадянина, найвищим покликанням якого є жертвна любов до Батьківщини. Вона виявляється в тому, що людина заради блага Батьківщини терпить муки і навіть іде на смерть [1, с.69].

Таким чином у період кінця ХІХ - перших десятиліть ХХ ст. головними аспектами виховання патріотизму виступають: любов до Батьківщини; любов до народу та його історичних надбань; національні почуття: любов до рідного краю, природи, мови, культури, повага до національних та родинних символів.

Для аналізу поняття «патріотизм» цінною є педагогічна спадщина А. Макаренка та В. Сухомлинського. Вони пропагували ідею виховання громадян, які цінують та поважають свою Батьківщину, горді за свій народ та його історичне минуле. Втілюючи цю ідею, педагоги постійно працювали над створенням нових організаційних форм, методів, засобів та прийомів виховної роботи. Кожен з них керувався власними принципами педагогічної діяльності. Більшість із цих принципів і досі є актуальними для працівників загальноосвітніх навчальних закладів.

Наприклад, А. Макаренко надавав перевагу принципу зв'язку школи з життям. Важливу роль він відводив суспільно-корисній праці, особливо залученню до неї учнів. Проте патріотичне Виховання розглядалося ним як виховання активного діяча соціалістичного суспільства, виховання поколінь загартованих відданих революції, радісних і суворих діячів .

Аналіз поглядів А. Макаренка на організацію навчально-виховного процесу засвідчує, що актуальною та ефективною для сьогодення є так звана «система перспективних ліній». Сутність її полягає в тому, що процес виховання доцільно організовувати поступово, починаючи маленької «ближньої» мети. Після досягнення «ближньої» мети в молодших школярів

виникає природне бажання до саморозвитку та удосконалення. На основі таких перспективних ліній виникає «завтрашня радість». Ідея «завтрашньої радості» ґрунтується на основі взаємозв'язку особистої радості учня з великим соціальним почуттям. При ефективній взаємодії цей зв'язок переростає у високу радість, тобто служіння Батьківщині та народові.

Для аналізу окресленої нами проблеми цінними є погляди В. Сухомлинського. На думку педагога, патріотизм - це сукупність політичних і моральних почуттів. В основу виховного ідеалу він покладав загальнолюдські та національні цінності. Провідними серед них є:

1. Любов до рідної землі, народу та Батьківщини.
2. Любов та повага до старших у сім'ї.

«Людина, не вихована належним чином у цій колисці, - писав В. Сухомлинський, - людина, незмінна в глибокому особистому, не може бути справжнім сином Вітчизни в суспільному... Той, хто забув колиску, з якої піднявся, щоб іти по землі, хто байдужий до матері, що вигодувала та виховала його, не здатен переживати високі патріотичні почуття» [14, с. 146].

3. Любов до рідної мови.

Рідну мову видатний педагог вважав духовним та історичним надбанням, носієм мудрості, слави та культури українського народу. За його переконаннями рідна мова є невичерпним джерелом, з якого кожна людина здобуває потрібні знання про навколишній світ, місто, село. Мова, зазначав педагог, здатна «піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків...» [14, с. 216].

4. Шанобливе ставлення до історії та культури українського народу.

У практиці патріотичного виховання використовував народні скарби - пісні, легенди, казки, приказки, народні традиції, звичаї, обряди. Зокрема, у праці «Серце віддаю дітям» В. Сухомлинський підкреслює могутній виховний вплив казки: «Казка благородне і нічим не змінене джерело виховання любові до Вітчизни. Патріотична ідея казки - в глибині її змісту... Казка виховує любов до рідної землі вже тому, що вона - творіння народу» [14, с. 189].

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що патріотичні почуття в молодших школярів не виникають самі. Вони є результатом безперервного впливу на дитину політики, мистецтва, виховної роботи сім'ї, школи та позашкільних закладів.

В основі формування у молодших школярів патріотичних почуттів лежить пізнавально-емоційне ставлення. Тому керівництво індивідуальним становленням особистості учня початкової школи як патріота передбачає формування ціннісного позитивного пізнавально-емоційного ставлення до Батьківщини й водночас стимулювання активної культуротворчої позиції. Дитина молодшого шкільного віку перебуває у двох основних контактних середовищах: шкільному та родинному. Важливість впливу сім'ї для розвитку почуття патріотизму цілком очевидно. Комплекс «школа-родина» - це той основний виховний простір, в якому формується індивідуальність. У родині, де панують рідна мова традиції та звичаї народу, повага до духовної спадщини

проростають першооснови патріотизму, національної свідомості і самосвідомості, які потім закріплюються в школі та інших соціально-педагогічних інституціях. Саме сім'я відповідає за соціальне відтворення населення, за його національний, моральний та духовний розвиток. Значний внесок у розробку проблем родинного, отже й патріотичного, виховання зробив видатний український учений М. Стельмахович [11]. У своїх працях він постійно пропагував ідеї народної педагогіки.

Зауважимо, що виховний вплив сім'ї на дитину є особливим. Систематичний та цілеспрямований вплив родини формує характер дитини, її ставлення до навколишнього світу, до людей, до життя, до звичаїв і традицій. Тільки в сім'ї можливе результативне національно-патріотичне виховання, саме в ній дитина долає нелегкий шлях від роду до народу і до нації.

Підґрунтям національно-патріотичного виховання в сім'ї має стати формування національної психології, національно-патріотичного характеру та народної моралі. Саме цим компонентам і надає перевагу відомий український педагог М. Стельмахович. Національна психологія - це психологія людини, яка все життя відстоювала незалежність своєї Батьківщини. Вона йде від «діда - прадіда, батька, матері, родини, рідної домівки, материнської мови, матінки-природи, від доброго серця й щирої душі, глибоких людських почуттів і людяності, світлої духовності» [12].

Сучасна українська родина має бути середовищем формування основ патріотичного виховання у дітей та молоді. З цією метою необхідно організовувати святкування дат народного календаря, оскільки він зберігає невичерпну історію України, її багатовікові традиції, які втілюють у собі характерні риси українського народу.

У родинному колі важливим виховання дитини на історичному минулому України. Дітей потрібно вчити шанувати всіх людей без винятку. Важливе місце в сім'ї має належати Дню пам'яті загиблих воїнів, тому що це свято формує у дітей бажання продовжувати героїчні вчинки батьків та дідів [13, с.25].

Завдяки систематичній роботі сім'ї дитина приходить до світлого образу Батьківщини, до щирих, глибоких і чесних роздумів про найістотніший, найголовніший сенс людського життя.

Історичний досвід підтверджує, що зусиль однієї родини замало для того, щоб виховати особистість. Це можна зробити лише у тісному зв'язку з школою. П. Кононенко, Т. Усатенко зазначають, що «родина виховує члена держави, нації, школа - розвиває його» [5, с. 131].

Важливо зазначити, що теоретико-педагогічні засади патріотичного виховання розглядалися у працях багатьох вітчизняних дослідників (І. Бех, Т. Бондаренко, В. Борисов, О. Вишневський, О. Коркішко, В. Кузь І. Мартинюк, Р. Петронтовський, М. Сметанський, Б. Ступарик, О. Стьопіна. О. Сухомлинська, К. Чорна, Г. Філіпчук та ін.). В них подаються більш чи менш розгорнуті визначення сутності цього поняття як педагогічної категорії, у деяких виокремлено його структурні компоненти.

Проблема патріотичного виховання учнівської та студентської молоді була предметом ґрунтовного наукового аналізу в кандидатських дисертаціях. Так, Р.

Петронговський вивчав особливості патріотичного виховання у позанавчальній виховній діяльності зі старшокласниками [9].

За визначенням Р. Петронговського, патріотизм - це здатність учнів старшого шкільного віку ідентифікувати себе з українським народом, з громадянами Української держави та потреба в постійному самоствердженні з метою власного духовного й інтелектуального зростання, що сприяє прогресу суспільства. У структуру патріотизму він включає такі компоненти: когнітивний, етноідентифікаційний, емоційно-мотиваційний і практичний. В зазначеному аспекті науковцем запропонована система форм і видів діяльності (факультативи, клуби), де певна приділяється і художньо-краєзнавчим засобам («емпатійний діалог з творами мистецтва») [10, с. 165-167]. Дослідник пов'язує національно-патріотичне виховання з інноваційною діяльністю навчально-виховного закладу. Обґрунтовуючи організаційно- змістові засади даного напрямку виховання, вона поряд з іншими виховними чинниками включає елементи художньої культури, насамперед, літературу, фольклор. Це підтверджує значущість художньої літератури у формуванні патріотичних почуттів.

О. Коркішко дослідила проблему виховання патріотизму дітей молодшого шкільного віку у позаурочній виховній роботі на основі поетапності впровадження таких напрямів, як родинний (1 клас), соціальний (2 клас), державний (3 клас) [5].

Необхідно зазначити, що у минулі десятиліття поняття «патріотизм» було заідеологізовано. У вихованні патріотизму домінуючою була категорія «героїзму». Тому останнім часом у наукових дослідженнях звертається увага на взаємозв'язок патріотичних і релігійних почуттів. Наприклад, у дисертації О. Стьопіної розглядається духовно-моральна сутність патріотизму з урахуванням цінностей православної культури [12, с. 233-246]. Дослідниця пропонує такі етапи виховання патріотизму: виховання любові до своїх батьків та до родини в цілому (в ранньому дошкільному віці); виховання позитивного ставлення до «малої батьківщини» - міста, краю, регіону (у підлітків) та до своєї країни (в юнацькому віці); належності виховання усвідомлення своєї до конкретної історичної спільноти (у закладах вищої освіти); виховання шанобливого ставлення до всіх народів світу без винятку (протягом життя у процесі самовиховання) [12, с. 233-246].

На нашу думку, такий розподіл за віковими параметрами є формальним та не практичним. Легко помітити, що у запропонованому розподілі вилучено період молодшого шкільного віку. Ми вважаємо, що виховання позитивного ставлення до рідного міста, краю чи регіону варто розпочинати не у підлітковому віці, а набагато раніше.

Аналіз наукових праць дає підстави стверджувати, що поняття «патріотичне» впливає з поняття «національне» та «етнічне», Разом із тим у вирішенні завдання формування патріотизму на державному рівні, а не вузько етнічному, важливим є подолання в учнів недовіри й підозрливості у ставленні до інших народів і націй, сприяння толерантності міжнаціональних відносин в умовах багатонаціональної держави.

### Список використаних джерел та літератури:

1. Ващенко Г. Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Відродження, 1997. 214 с.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ Либідь, 1997. 376 с.
3. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень; заст. гол. Ред. О. Я. Савченко, В. П. Андрущенко; відп. наук. секр С. О. Сисоєва; АПН України. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Ільченко Ж., Зайченко І. Питання української національної школи у творчості Я.Ф.Чепіги. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 2 С. 134-141.
5. Коркішко О. Г. Виховання патріотизму молодших школярів у позауро-чній виховній роботі дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Луганськ, 2004. 244 с
6. Огієнко І. І. Українська культура. Київ: Довіра, 1992 139 с. 8.
7. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. Київ Педагогічна думка, 2001. 514 с.
8. Педагогічний словник для молодих батьків / авт.-упоряд Т. Ф. Алексеєнко, Л. В. Артемова, Н. І. Баглаєва. Київ: АПН України. Ін-т пробл. виховання, Держ. центр соц. служб для молоді 2002 244с Вісник
9. Петронтовський Р. Р. Структура Житомирського педуніверситету. 2002. № 9. С. 165-167
10. Русова С. Ф. Мої спомини. Київ: Україна-Віра, 1996. 207 с.
11. Стельмахович М. Г. Виховний ідеал української народног патротизму педагогіки. Початкова школа. 1994. № 2. С. 206,
12. Стьопіна О.Г. Етапи та структура виховання патріотизму яу духовно-моральної якості студентів вищих навчальних закладів. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Луганськ: СНУ ім. В. Даля, 2004 Вип. 4. С. 233-246.
13. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. 1976 р. с. 654

### Година спілкування

#### «Вшановуємо Тараса Шевченка»

**Мета:** виховувати шанобливе ставлення до творчої спадщини Кобзаря, розширювати й поглиблювати знання про життєвий і творчий шлях поета, виховувати любов до поезії, живопису, формувати загальнокультурну, соціальну компетентність.

#### Хід години спілкування

1. В ч и т е л ь :

Кожна країна має своїх геніальних синів. Україні ж було послано Т. Г. Шевченка — національного пророка, великого митця, у творчості якого поєдналися роздум і талант українського народу.

У ч е н ь 1.

Навесні, коли тануть сніги

І на рясті заграє веселка,

Повні сил і живої снаги  
Ми вшановуємо пам'ять Шевченка.

## 2. Повідомлення теми години спілкування.

Вчитель: Велетню духу, лицарю великої творчої сили, співцеві волі народної Тарасу Григоровичу Шевченку присвячується.

Учень 2.

Щороку в березні до нас  
Значний приходить день  
Це ж народився наш Тарас  
Творець палких пісень.

Це був Поет.

Поет з родини бідної.

А душу мав розкрилену, як птах.

Гарячим бодем і живою піснею

Його слова — в народу на устах.

А скільки ж раз його було розіп'ято

За правду, за Кобзар, і 'Заповіт'.

В душі народу словом заповітним він

Залишив вічний і глибокий слід.

## 3. Ознайомлення з біографією Шевченка.

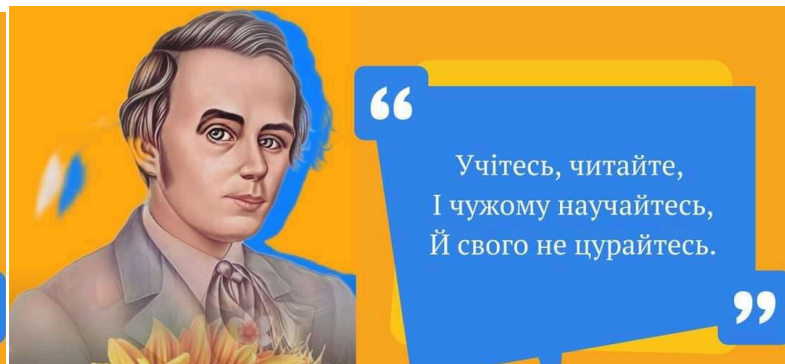
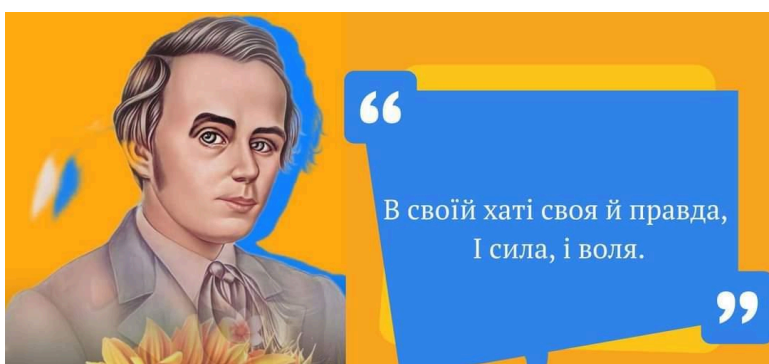
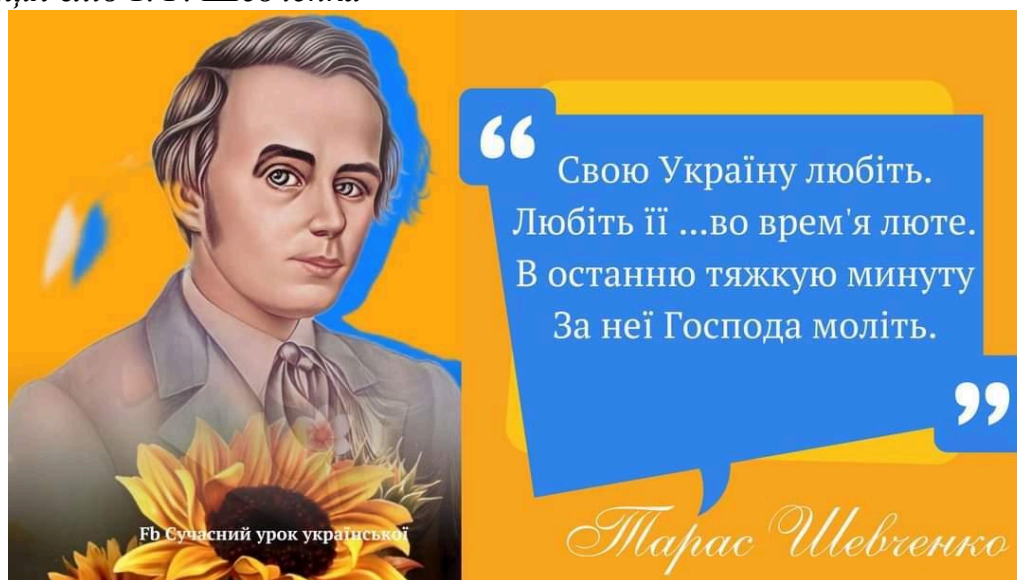
Вчитель:

Життя нашого генія таке дивовижне, що слухаючи про нього, можна було б сказати, що це легенда, коли б усе те не було правдою.

Презентація 'Тарас Григорович Шевченко'

<https://naurok.com.ua/prezentaciya-taras-grigorovich-shevchenko-11099.html>

## 4. Декламація слів Т. Г. Шевченка



5. Робота в групах.



Реветастогне  
Дніпрширокий  
Сердитийвітерзавива,  
Додолувербигневисокі,  
Горамихвилюпідійма.



**«Читання з перешкодами».**

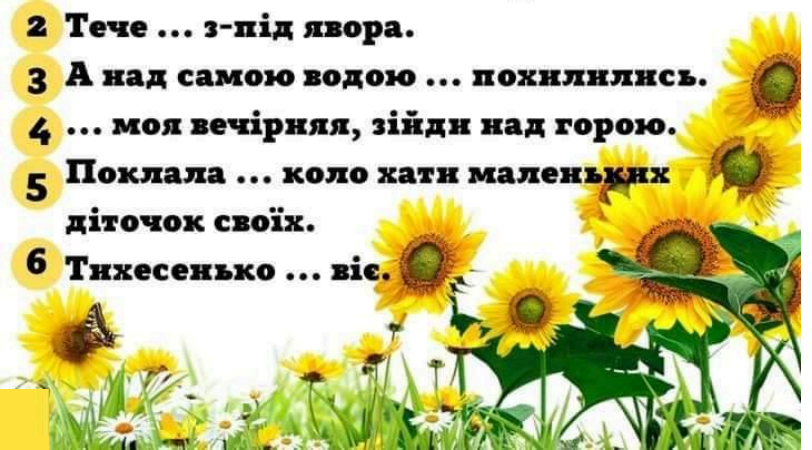
Тече вода з-під явора  
Яром на долину  
Пишається над водою  
Червона калина  
Пишається калинонька  
Явор молодіє,  
А кругом їх верболози  
Й лози зеленіють

## Кросворд

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6



- 1 Пишається над водою червона ... .
- 2 Тече ... з-під явора.
- 3 А над самою водою ... похилились.
- 4 ... моя вечірня, зійди над горою.
- 5 Поклала ... коло хати маленьких діточок своїх.
- 6 Тихесенько ... віє.



## Встанови відповідність

Тече вода з-під явора





## Вислови про Т. Шевченка

*«Народ Шевченка не забуває і ніколи не забуде.  
Поет живе в серцях свого народу».*

*Максим Рильський.*

*Тарас Шевченко! Досить було однієї  
людини, щоб урятувати цілу націю!*

*Остап Вишня*

*«У Шевченкові я бачу і відчуваю всю красу  
людської душі, це справжній співець свого  
народу»*

*К. Станіславський*

*"Шевченко цілком заслуговує на почесні, якими  
оточується. Він був більше, ніж українець — він  
був державним мужем і громадянином світу. Він  
був більше, ніж поет — він був хоробрим  
войовником за права і волю людей."*

*Ліндон Джонсон, президент США*

6. Робота з лего.

Садок вишневий коло ...,  
Хрущі над вишнями гудуть,  
Плугатарі з плугами ...,  
Співають ідучи дівчата.  
А матері вечерять ....

йдуть

хати

ждуть

Сім'я вечеря коло ...,  
Вечірня зіронька встає.  
Дочка вечерять ...,  
А мати хоче научати,  
Так соловейко ....

подає

не дає

хати



**Поклала мати коло хати  
Маленьких діточок своїх;  
Сама заснула коло їх.  
Затихло все, тільки дівчата  
Та соловейко не затих.**



*7. Підсумок години спілкування.*

- Діти! Любіть Україну, як любив її поет. Бережіть її, як берегли ваші діди і прадіди!
- Читайте його твори і ваша мова буде гарною, чарівною, барвистою, бо українська мова — одна з найкращих мов світу!

**Калатанова Галина**  
вчитель початкових класів  
(м. Хмельницький)

### **Патріотичне виховання учнів молодшого шкільного віку засобами художньої літератури**

*У статті розглядаються можливості патріотичного виховання молодших школярів засобами художньої літератури в початковій школі. Ключові слова: початкова школа, патріотичне виховання, методи, художні твори, мистецтво, уроки читання, літературне читання.*

**Ключові слова:** *початкова школа, патріотичне виховання, методи, художні твори, мистецтво, уроки читання, літературне читання.*

Серед найголовніших проблем, що постали сьогодні перед суверенною Україною - розвиток національної культури й освіти. Невід'ємною складовою культури українського народу є література. Як мистецтво слова вона є носієм ідентичності нації, її генетичного коду, потужного заряду духовної енергії, що здатна передавати загальнолюдські й національні цінності від покоління до покоління. Виховання свідомого українця повинно базуватися на історичних і

культурних знаннях, традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей.

Для формування розвитку патріотичних почуттів та молодший шкільний вік є особливо важливим, адже в цей період засвоюється досвід, форми поведінки старших поколінь, оціночні судження; формується власне ставлення до навколишнього світу до себе розвиваються дружні стосунки, взаємодопомога, любов та повага до батьків, школи, рідного міста, природи тощо. Засвоюючи цей досвід, дитина починає проявляти самостійність, свідомість у ставленні до оточення, до моральних норм суспільства. Відповідно віковим та психологічним особливостям молодших школярів, їх життєвий та моральний досвід у ставленні до суспільства та до рідного краю обмежений. Тому саме в цьому віці необхідно закладати основи патріотичного виховання, які надалі стануть підґрунтям громадянського становлення особистості.

Програма патріотичного виховання, що лежить в основі «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності», повинна сприйматися кожним учителем наступності, і реалізовуватися в усіх класах послідовності та за принципами систематичності. До того патріотичні почуття учнів потрібно формувати поетапно. Перевагу у цій роботі необхідно надавати урокам української мови та літературного читання.

Щоб виховати повагу до рідної землі, діти повинні зрозуміти, якою дорогою ціною була завойована її воля. Тому сьогодні актуальною є потреба відродження традицій та звичаїв українського народу. Належну увагу слід приділяти існуючому стану української державності, пам'ятати про героїв сьогодення, які теж відстоюють незалежність нашої Батьківщини задля кращого спільного майбутнього.

Отож здійснення програми патріотичного виховання починається у школі першого ступеня, тому насамперед її учитель повинен стати зразком моральності для школярів, оскільки виховати патріота може лише справжній патріот своєї Вітчизни.

Формування в молодших школярів патріотичної складової успішно вирішується як через уроки, так і через проведення позакласних заходів. Літературні твори це один із найдоступніших для дітей видів мистецтва, який тісно пов'язаний з життям, порівняно легкий для сприймання та розуміння і має великий виховний потенціал. Щоб художній твір виконував свої функції, учнів необхідно підготувати до його сприйняття. Вони повинні не тільки зрозуміти текст, а й побачити, проникнути в його художній та естетичний зміст, емоційно відгукнутися на нього. Читання художніх творів виконує свої естетичні функції лише в тому разі, коли в учнів виникають яскраві образи, емоції та асоціації, без яких неможливі переживання, чуйність, відповідальність, шляхетність, бажання гармонійного співіснування, необхідності відстоювання національних інтересів країни. Патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне людина, яка формується в освітньому просторі школи в неординарних умовах сучасного суспільства.

Тому перед учителями проблема духовно-морального і патріотичного виховання стоїть особливо гостро. Адже ми маємо дуже сильну зброю - це

слово та художня мова. Книга - це духовний заповіт одного покоління іншому, порада старших молоді, яка починає жити і має продовжувати їх справу у розбудові Української держави.

Одне з головних почуттів у вихованні патріотизму - це все ж таки почуття обов'язку учнів. Саме через розуміння особистістю категорії обов'язку відбувається формування її світогляду, усвідомлення морального ідеалу. Зазначимо, що зміст уроків літературного читання дуже багатий на можливості формування почуття обов'язку. Вислови багатьох письменників надихають і можуть стати девізом будь-якого уроку літературного читання.

Формуванню почуття патріотизму в молодших школярів допомагають також зустрічі з відомими людьми, читання художніх творів, бесіди про мужність і героїзм ще зовсім молодих людей.

Виховання такої особистості можливе через комплекс навчальних дисциплін, серед яких провідне місце займають уроки літературного читання. Вони дають змогу збагатити знання школярів новими фактами і матеріалами з життя і творчості письменників, відомих літераторів рідного краю.

На сьогодні в науковій літературі немає єдиної класифікації усної народної творчості для дітей. Найбільш поширеною в практиці виховання є класифікація, розроблена фольклористами В. Анікіним, О. Капіцюю. Всі твори дитячого фольклору вони поділяють на три основні види: 1) пісні: колискові, пестушки, утішки, небилиці, календарний фольклор, пісні-ігри, жартівливі пісні, лічилки та дражнилки, побутові, про тварин і рослини тощо; 2) малі фольклорні форми: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки; 3) казки [2, с. 15].

Зазначимо, що підручники з літературного читання за якими сьогодні вчать школярі на достатньому рівні забезпечують формування патріотичних почуттів за допомогою зазначеної класифікації. Наприклад, аналізуючи підручник для 2 класу О. Савченко простежується вивчення таких розділів: «В рідній школі - рідне слово», «Розвивайся, звеселяйся, моя рідна мово», «Добрий день тобі, Україно моя». У кожному розділі представлені різні твори, що певною мірою допомагають дітям зрозуміти значення рідної мови у житті людини, виховують любов та повагу до рідного краю. На нашу думку, розділ «Добрий день тобі, Україно моя» найповніше спрямовує увагу дітей на традиції, звичаї, мову, державну символіку тощо. Першим у розділі представлений вірш А. Костецького «Батьківщина» [6, с. 66]. У вірші автор пояснює дітям дане поняття наводячи асоціації. До поняття «Батьківщина» він відносить ліс, домівку, школу, труд і свято, маму й тата, друзів, рідне мову та чесне слово. У вірші Д. Павличка «Де найкраще місце на землі?» [6, с. 74] яскраво описується неповторна українська природа. Такий опис підштовхує учнів до розуміння того, що найкраще місце на землі - Батьківщина. Даний розподіл включає також твори, які розповідають учням про народні символи українського народу: калину, хліб і сіль, вишиванку, вишитий рушник тощо. Дана тематика чітко простежується у творах В. Скуратівського «Калина» [6, с. 69], Т. Коломієць «Хліб» [6, с. 72-73]. Твір Н. Забіли «Древній Київ» [6, С. 67-68] знайомить учнів з історією походження столиці України.

У 3 класі найбільш наповненим патріотичними творами є розділ «Від слова - до книги». Він вміщує вірші та оповідання таких авторів: А. Коваль «Наша мова» [7, с. 19-22], І. Січовик «Мова» [7, с. 23-24], Д. Білоус «Кожну літеру ціни» [7, с. 22].

Відповідно до вікових та індивідуальних особливостей учнів 4 класу, підручник О. Савченко найбільше вміщує творів, що сприяють розвитку патріотичних почуттів, поваги до старших, мови, традицій, символів, природи. Чітко простежується вивчення таких розділів: «Із скарбниці усної народної творчості», «Сторінками історії України», «Як не любить той край». Розділ «Із скарбниці народної творчості» розкриває перед учнями різноманіття казок, притч, легенд, народних пісень та усмішок, прислів'їв та приказок, що дозволяє сформуванню в учнів уявлення про велике художнє надбання нашого народу, яке потрібно зберігати, цінувати і шанувати. Розділ «Сторінками історії України» розкриває перед учнями можливість дізнатися про походження назви деяких міст (А. Коваль «Місто Чернігів» [9, с. 43], М. Хоросницька «Звідки в міста назва - Львів» [9, с. 44], а також про державні символи України («Як давно в Україні з'явився жовто-блакитний прапор з дитячої енциклопедії «Світ моєї України» [9, с. 56], Д. Павличко «Наш прапор» [9, с. 58], Н. Поклад «Гімн» [9, с. 58]).

Зміст розділу «Як не любить той край» виховує у дітей повагу до рідної землі та природи. Яскраво відображено дану тему у творах В. Сосюри «Як не любить той край» [9, с. 61], Л. Костенко «Усе моє все зветься Україна» [9, с. 61], В. Лучука «Скільки в Україні річок?» [9, с. 73-74].

Підручники з літературного читання В. Науменко також спрямовані на виховання патріотичних почуттів у молодших школярів. Аналізуючи зміст підручників, одразу помітно, що кількість творів патріотичного спрямування представлена в меншій кількості. У 2 класі такі твори зібрані в розділі «З народного джерела» і представлені скриньками пісень-небилиць («Два півники» [5, с. 6]), пісень-забавлянок («Зайчику, зайчику» [5, с. 8]), пісень-закличок («Іди, іди, дощику» [5, с. 9], «Не йди, не йди, дощику» [5, с. 10], «Глухий дощик» [5, с. 10]), пісень-ігор («Подоланочка» [5, с. 11], «Ходить гарбуз по городу» [5, с. 12-13]). Цінними у даному розділі є наявність загадок, прислів'їв, приказок, скоромовок і лічилок. Отож представлені твори націлюють дітей на те, що народна творчість є дуже різноманітною та багатогранною, але особливого патріотичного впливу вони не несуть.

У підручнику 3 класу розділ «З народного джерела» представлено збірками казок народів світу. Літературних творів на патріотичну тематику не простежується зовсім. Загалом твори підручника спрямовані на вивчення літератури різних народів, але з цього також можна винести певний патріотичний виховний вплив виховання поваги до культури та літературних надбань різних народів світу.

У підручнику 4 класу творів на патріотичну тематику простежуються теж дуже мало. Одним із них є твір М. Гоголя в перекладі М. Рильського «Чудовий Дніпро» [8, с. 38]. У підручнику робиться акцент на творчість українських

письменників, проте запропоновані твори не несуть патріотичного змісту, як такого.

Отже, на нашу думку, найкраще сприяє виховання патріотичних почуттів матеріал підручників О. Савченко, адже вони мають більшу наповненість творів даного спрямування.

Національний характер українців простежується і в казках, їхній барви-стій мові оповіді, персонажах, описах природи. інтер'єру української хати, предметів побутового вжитку тощо [16, с. 21-22].

М. Стельмахович зазначав, що «у народній педагогіці слово «виховувати» означає вирощувати, навчаючи правил поведінки, даючи освіту, систематично впливати на культурний розвиток, світогляд, моральні принципи кого-небудь у певному напрямі, систематичним впливом викликати, розвивати якісь почуття, рису вдачі, особистість, прищеплювати що-небудь» [13].

Ефективним засобом, який допомагатиме і батькам, і вчителям формувати позитивні якості дитини, є художня література, яка не обов'язково повинна бути включена до шкільної програми, але може використовуватися для позаурочного та домашнього читання, оскільки має високий виховний потенціал. Для прикладу розглянемо деякі з них. Вважаємо, що розпочинати цей процес доцільно із творів, у яких змальовано образ матері - найдорожчої для дитини людини. До того ж в українському суспільстві матері здавна відводилась найважливіша роль. У цьому переконує і космогонічна уява наших предків, яка Матір уособлює з Сонцем, Батька з Місяцем, а дітей називає зіроньками:

А що місяць то господар,  
Ясне сонце господиня,  
Ясні зірки - його дітки [4, с. 58].

До образу матері повсякчас звертаються українські поети. Згадаймо Т. Шевченка:

І перед нею помолюся,  
Мов перед образом святим  
Тієї матері святої,  
Що в мир наш Бога принесла [1, с. 193].

Особливим національним колоритом пронизані поетичні рядки з вірша Олени Пчілки «Маленька українка». Високохудожня, довершена, пройнята ніжністю і теплом її поезія.

Знаю, бо казала  
Мені моя ненька  
Що я українка,  
Правдива, маленька [12, с. 4].

Як мудра наставниця, хранителька затишку і мудрості постає мати в поезіях Лесі Українки, Олександра Олеся, Богдана Лепкого, Марійки Підгірянки. Взірцем родини, де панує любов і злагода, де дитина, вихована на позитивних прикладах батьків, може послужити, сповнений почуттям ніжності, вдячності, вірш Богдана Лепкого «Батько й мама»:

Як мені вас не любити,  
Батьку рідний, нене,

Та ж ви мене згодували  
І дбали про мене.

У цій поезії яскраво показана відповідальність батьків перед дитиною: батько «розуму навчає», мама «приголубить», відповідальність дитини перед батьками:

Дай же, Боже, щоб я виріс,  
В школі гарно вчився.  
Щоб я батькові і ненці  
Добре відплатився [13].

Як бачимо, українська дитяча поезія містить чималий багаж творів, які розвивають почуття любові та поваги до рідної землі, навчають мудрості, допомагають дітям усвідомити свою відповідальність перед родиною та суспільством, формують їх гідними громадянами української нації.

У патріотичному вихованні учнів засобами художньої літератури ефективними є конференції, круглі столи, конкурси патріотичної пісні, прозові та поетичні літературні вітальні при відзначенні національних свят і пам'ятних дат, зокрема Дня захисника України, Дня Гідності і Свободи, Дня Збройних Сил України, Дня Соборності України.

На особливу увагу заслуговують рекомендації О. Савченко щодо використання фольклорних творів у процесі патріотичного виховання. Добре запропонувати учням творчі завдання, підготувати інсценізацію, змінити початок чи кінцівку художнього твору. Такий підхід, на думку О. Савченко, збагачує морально-духовний і почуттєвий досвід дитини. Отже, через красу почуттів і вчинків розкритих у народному фольклорі, дитина зростає духовно. [11]

Скарбниця народної мудрості є надзвичайно багатою. Є в ній казка і легенда, пісня і дума, цікава притча тощо. Під час організації роботи з дітьми щодо ознайомлення з різними жанрами фольклору вчителю варто врахувати, щоб матеріал був доступним та зрозумілим для дітей.

Невід'ємним засобом патріотичного виховання народну пісню. Вона є одним із найбільш популярних жанрів вважають музичного та літературного мистецтва. Світ пісенної культури українського народу безмежний. Це скарбниця людської духовності, що полонить почуття, розум і серце. В українській пісні відтворюється світогляд народу, його морально-етичні та естетичні щільності, багатовіковий досвід виховання підростаючих поколінь у дусі високої духовності та моралі. Цей національний мистецький скарб, без сумніву, заслуговує на увагу педагогів і підлягає детальному вивченню в кожному загальноосвітньому навчальному закладі. Властивість відгукуватися на найважливіші події народного життя, висока художність і доступність надають народнопісенній творчості важливого педагогічного значення, адже найкращі її зразки допомагають виховувати у дітей високі моральні якості, розвивають пам'ять і художній смак, пробуджують інтерес і любов до прекрасного, до своєї Батьківщини [10, с.6-9].

Вивчення народних пісень проводиться також у певній послідовності від часткової творчої активізації під час розучування твору до безпосередньої

індивідуальної творчої діяльності дитини. Вивчення народних пісень стимулює творчу активність учнів. Важливо тільки вміло використовувати різноманітні прийоми, узгоджуючи їх з відомими методами навчання.

Своїм поетичним словом фольклор не лише вводить дитину у світ дорослого, трудового життя, а й допомагає їй досягнути філософську картину світу, зокрема, виховати патріотизм та повагу до свого працелюбного народу. Завдяки практиці роботи в цьому напрямку учні починають з більшою повагою ставитися до природи, до людей. Діти розвиваються інтелектуально, набувають стійких моральних звичок. Молодші школярі повинні навчитися досконало володіти рідною мовою, допомагати один одному у вимові окремих слів, збагачувати словниковий запас словами щоденного вжитку, своєчасно та правильно використовувати в мовленні прислів'я, приказки, скоромовки, загадки і інші твори фольклору. В ході ігор учні драматизують уривки знайомих українських казок, віршів, пісень, охоче граються у народні ігри. Діти з задоволенням переодягаються в український одяг та виконують ролі близьких їм осіб. Системний підхід у роботі сприяє формуванню пізнавальних здібностей та інтересів дітей, що забезпечує наступність між дошкільним закладом та школою у розв'язанні питань з патріотичного виховання.

А найголовнішим досягненням стане духовна сформованість дітей, тобто у них виникає не лише потреба пізнавати, а й жити для інших. Як наслідок - вихованці будуть зростати справжніми патріотами, які любитимуть Україну, пишатимуться нею.

У фольклорному багатстві відображено багатогранну і глибоку душу народу, його духовне багатство. У піснях, прислів'ях, приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлинах відображено весь культурно-історичний та мистецький шлях українського народу. Український народ - один з найпісенніших та милозвучніших народів у світі. Виховання на основі українського фольклору пробуджує у людини любов до життя, енергію національного творення, теплоту серця і ніжність душі [3, с. 52-55].

Вартими уваги є казки В. Сухомлинського. «Казка - на його думку - благодатне джерело виховання любові до Батьківщини, яке нічим не можна замінити. Патріотична ідея казки - в глибині її змісту: створені народом казкові образи, що живуть тисячоліття, доносять до серця й розуму дитини могутній творчий дух трудового народу, його погляди на життя, ідеали, прагнення» [14, с. 117].

Надзвичайно різноманітною є добірка казок В. Сухомлинського для дітей молодшого шкільного віку. Наприклад, збірки казок педагога «Казки школи під голубим небом», «Чиста криниця», сприяють утвердженню доброчинності в молодших школярах. Шкільною практикою доведено, що казка допомагає пробудити в дітях почуття любові до Батьківщини та до свого народу. Наприклад, казку «А що там за лісом?» [14, с. 65] можна використати з метою розвитку в дітей патріотичних почуттів, формування любові до навколишнього середовища, а казку «Чого ж ти вчора не шукав моїх окулярів?» [14, с. 73] - виховання поваги до старших та уміння висловлювати їм вдячність. Можливості виховання любові до рідної країни можна також простежити у

казці «Лелеки прилетіли» [15]. Ці та інші казки Допомагають дитині усвідомити такі складні поняття Батьківщина, рідний край, повага до матері та рідних, бережливе ставлення до природи тощо.

Як В. Сухомлнський зазначав: «Для того, щоб людина, яку ми творимо, стала вершиною моральної, інтелектуальної, естетичної досконалості, необхідна узгодженість дій скульпторів, що мають доступ до «мармурової брили», необхідна гармонія, творення Людини» [15].

Зазначимо, що важливим напрямом виховання патріотизму є виховання учнів на бойових і героїчних традиціях народу. На жаль, до підручників з літературного читання, за якими сьогодні навчаються учні початкових класів, таких творів увійшло зовсім мало. Пам'ятаючи, що потреба сьогодення - встановлення розірваних зв'язків з минулим, ми вважаємо, що виховання духовності у підростаючого покоління й осмислення формули «минуле - сучасне майбутнє» ставить перед вчителями завдання поширювати інтерес дітей до народних традицій, формувати патріотичні почуття, залучаючи їх до джерел народної творчості, що сприятиме всебічному особистості.

Отже, на нашу думку, виховання національної самосвідомості на уроках літературного читання сприяє збагаченню духовного світогляду молодших школярів, формує усвідомлення особистістю себе як часточки українського народу з власною національною гідністю, глибокими патріотичними почуттями. В наш час, коли нівелюється приналежність людини до певної нації, виховання справжнього патріота набуває особливо важливого значення. Виховуючи в учнях любов до рідного краю, ми формуємо гідне майбутнє нашого народу, Української держави.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. За матеріалами: Тарас Шевченко. Зібрання творів: у 6 т. Київ: Наукова думка. 2003. 673 с.
2. Кизилова В. В. Українська лей та юнацтва: новітній дискурс: навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. Старобільськ: Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2015. 236 с.
3. Кириченко Г.М. Українське народознавство у початкових класах. Початкова школа. 1991. № 10. С. 52-55
4. Колядки та щедрівки / авт.-упоряд. К.А. Міщенко. Київ: Музей Івана Гончара, 2005. 186 с. Л. 1. Ященко,
5. Літературне читання: підруч. для 2 кл. / Віра Науменко. Київ: Генеза, 2012. 160 с.
6. Літературне читання: підруч. для 2 кл. / О. Я. Савченко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2012. 160 с.
7. Літературне читання: підруч. для 3 кл. / О. Я. Савченко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2013. 192 с.
8. Літературне читання: підруч. для 4 кл. / Віра Науменко. Київ: Генеза, 2015. 176 с.
9. Літературне читання: підруч. для 4 кл. / О. Я. Савченко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2015. 192 с.

10. Осипець Р. Українська народна пісня - основа музичного виховання. Мистецтво та освіта. 2003. № 4. С. 6-9.
11. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти. Київ; СПД «Цудзинович Т.І.», 2007. 204 с.
12. Спілка української молоді в Америці «50-ий злет юнацтва. Конкурс слова. Вірші». Нью Йорк: Елленвіл, 2009. 24 с
13. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка. Київ: ІСНІО, 1996. 288 с.
14. Сухомлинський В. О. Всі добрі люди - одна сім'я: збірка творів. Харків: Школа, 2012. 160 с
15. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. 654 с.
16. Торчинська З. К. Дитяча література. Лекційний курс: навч. посіб. / Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д. Г., 2011. 136 с.

## Година спілкування

### “День мови”

**Мета:** донести учням інформацію про заснування Міжнародного дня рідної мови, прищеплювати і розвивати почуття патріотизму, національної гордості за мову, за тих, хто передав нам у спадок цей неоціненний скарб. виховувати любов до рідної мови, бажання досконало знати.

- Доброго дня усім гостям які завітали до нашого шкільного дому! Ми раді вітати вас на святі, приуроченому Міжнародному дню рідної мови.

- Ласкаво просимо до нас на слово шире, на бесіду мудру.

-Щасливі ми, що народилися і живемо на такій чудовій, багатій, мальовничій землі на нашій славній Україні.

- Шановні, гості, діти 21 лютого увесь світ відзначає свято своєї рідної мови. День рідної мови проголосила Генеральна конференція ЮНЕСКО у 1999 року.

-За недовгий час свого існування воно вже стало традиційним, адже це один з тих днів, коли кожен має змогу відчути себе частиною свого великого народу.

- На землі проживає безліч людей різних культур і різних національностей, вони сповідають різну віру й розмовляють різними мовами. Однак це не завжди було так.

1. За біблійними переказами, колись всі люди говорили однією мовою. Та згодом люди так загордилися, що захотіли зрівнятися з самим Богом, тому задумали побудувати вежу висотою до небес.

2. Бог вирішив перешкодити їм. Він змусив пихатих людей говорити різними мовами, і вони не змогли більше розуміти один одного.

3. Будівельники не змогли продовжувати будівництво вежі, і їм нічого більше не залишалося, як розійтися по усьому світі.

4. З тих пір кількість мов у світі збільшилося, і на сьогоднішній день налічується близько 5000. Деякі мови перебувають на межі зникнення, а є й такі, які зовсім припинили своє існування.

Сьогодні ми зібрались, щоб вшанувати нашу рідну українську мову, таку багату, таку прекрасну, мелодійну і гнучку.

5. Українська мова - серця мого подих.

Ти – небесна ласка, ясна височінь.

Ти для мене мово, як ковток повітря.

Ти моє майбутнє й синя далечінь!

*В е д у ч и й.* Мову нашу називають піснею солов'їною, дивом калиновим, чарами барвінковими. А любов до рідної мови починається ще з колиски, і з маминої пісні. Колискові пісні зачаровують всіх ніжністю і простотою. У них материнська ласка любов, світ добра і краси. Від маминої колискової бере свій виток любов до рідної.

6. Із слова починається людина,  
І з мови починаються мій рід.  
Моя ласкава, мамина, єдина.  
Щебече соловейком на весь світ.

7. Мово рідна! Колискова.  
Материнська ніжна мова!  
Мова сили й простоти,  
Гей, яка ж прекрасна ти!

8. Ти велична і проста,  
Ти стара і вічно молода,  
Ти могутня рідна мово!  
Мова пісня колискова.  
Мова - матері уста.

9. Не забути нам ту мову,  
Котрою учила  
Нас всіх ненька говорити,  
Ненька наша мила.

*Пісня. Червона калина»*

10. Кожному як дар Божий дано мову. Навчився її наш народ від землі-матінки, створив, слухаючи шум гаїв та дерев, Дніпра - Славути, спів калинової сопілки. Рідна мова - це не просто слова в них сила і велич землі української, мудрість і предків.

11. Ну що б, здавалося слова...  
Слова та голос більш нічого  
А серце б'ється - ожива  
Як Їх почувеш!... Знать від Бога  
І голос той, і ті слова ідуть меж люди.

12. В нас українська мова промениста!  
Доступна, лагідна, весела і дзвінка.  
Багата, як земля джерельно чиста  
І тепла наче мамина рука

13. Велична, щедра і прекрасна,  
Прозора и чиста, як гірська вода.  
Це України мови барвінкова,  
Така багата й вічно молода.

14. О. Мово, ти як дивная сопілка,  
То звеселяє, то хвилюєш нас  
Тобі вклонились Леся Українка  
І благословенний батько наш Тарас.

15. В 1934 році у Парижі на конкурсі мов, українська мова посіла III призове місце після французької та італійської.

16. Рідна мова то розпис перлинний,  
Серед темряви промінь ясний,  
В люту стужу, то подих весни.  
Рідна мова щебет пташиний,

17. Мова - то не просто слова, звуки. Це голос народу. Втрата мови веде до зникнення самої нації. Тому наш народ протягом віків вів боротьбу за її збереження

18. Рідна мова моя поетична, пісенна,  
Пелюсткова і ніжна, як спів солов'я.  
Як народу душа: щира, добра, натхненна,  
Ти найкраща у світі, бо рідна моя!

- В історії нашого народу були важкі часи неволі, коли українську мову забороняли, Закривали українські школи, забороняли друкування українських книжок і журналі

Але попри всі заборони, українська мова жила. Люди Говорили українською, складали вірші, пісні, прислів'я. А чи знаєте ви, дітки, прислів'я про мову?

- А) Птицю пізнають по пір'ю, а людину по мові.
- Б) Без мови немає народу.
- В) Пуста мова не варта доброго слона
- Г) Хто своєї мови цурається, хай сам себе стидається  
Молодці

19. Яка ж багата рідна мова!  
Який чарівний світ у ній!  
Вона барвиста і чудова,  
І нищити її не смій.

20. Вона про все тобі розкаже,  
Чарівних слів тебе навчить,  
Усе розкаже і покаже.  
Як правильно у світі жить.

21. В ній стільки слів, що й не збагнути.  
І приказок, і порівнянь  
А мову знаючи, здобути  
Ти можеш просто безліч знань.

22. Разом із щастям і журбою  
Зеленим листом шелестить,  
У небі яснім над водою  
Нам рідна мова мерехтить

23. Це символ мудрості твоєї  
Моя вкраїно, він горить!  
Тож мови рідної своєї  
Не відцураймось ні на мить!

З українською мовою діти знайомляться з колискової пісні матері. Із перших дитячих віршиків, із перших дитячих журналів прищеплюється любов до української мови, до української культури

*В е д у ч а :*

- Ось і підійшло до кінця наше свято. Перш за все я хотіла б подякувати вам, дорогі діти, за те, що ви так гарно підготувалися до цього свята. І хотілося б, щоб від сьогоднішнього дня ви залишили у своєму серці хоча б одну

краплину любові до рідної мови, щоб ви завжди пам'ятали, про те багатство, яке є у кожного з нас, і багатство це наша рідна мова.



(м. Хмельницький)

## Уроки літературного читання як чинник розвитку патріотичних почуттів учнів молодшого шкільного віку

*У статті розглядаються можливості патріотичного виховання молодших школярів на уроках літературного читання в початковій школі. Показано, що від вирішення проблем, які пов'язані з патріотичним вихованням, багато в чому залежить подальший розвиток всебічно розвиненої особистості. Обґрунтовано, що патріотичне виховання особливо важливо здійснювати в найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці.*

**Ключові слова:** літературне читання, патріотичне виховання, початкова школа, методи, художні твори, мистецтво, уроки читання.

Сучасні реалії життя суверенної України вимагають якісно нових підходів до організації уроків української мови та літературного читання, в яких найповніше розкривається процес патріотичного навчання особистості учня на засадах козацько-лицарської педагогіки, на героїчних звичаях, обрядах та традиціях українського народу [1, 19].

Практикою доведено, що для формування громадянських якостей школярів великі можливості надають літературного читання. Літературне читання є одним із провідних гуманітарних навчальних предметів, який сприяє формуванню всебічно розвиненої, гармонійної особистості, вихованню патріота, громадянина. На жаль, сучасні учні читають мало. Однією з найважливіших проблем виступає якість кола читання: дуже важливо, до чого ми залучаємо учнів, які цінності їм прищеплюємо. В першу чергу, допомагають у патріотичному вихованні твори усної народної творчості: билини, прислів'я і приказки. Уроки літературного читання сприяють вихованню поваги до рідної мови, любові і гордості за свій народ. Виховання громадянськості здійснюється через знайомство дітей з рідною мовою, історією і традиціями, міфологією.

На уроках літературного читання учні початкових класів вивчають твори українських і зарубіжних авторів. Вони вчаться знаходити спільне в житті різних народів, дізнаються про особливості життя людей різних країн. Це допомагає формуванню почуття інтернаціоналізму, патріотизму, толерантності і культури міжнаціональних відносин.

«Літературне читання» як шкільний предмет несе в собі багатий навчальний матеріал. До такого матеріалу відносяться: відомості про біографії відомих письменників та історичних діячів; прислів'я, приказки, загадки, пісні, в яких знаходиться відображення патріотизму [8, с. 11].

Читання, аналіз оповідань, віршів і казок допомагають учням зрозуміти і оцінити громадянські вчинки людей, знайомлять їх з такими поняттями, як справедливість, чесність, дружба, товариство, громадянськість, патріотизм

Дослідженням встановлено, що в «Букварі» М. Д. Захарійчук і В. О. Науменко (2012) вже найперший твір – «Державний гімн України» [4] – дає змогу ознайомити дітей з найголовнішою піснею, яка характеризує менталітет українського народу та український народ в цілому. Наступний навчальний матеріал підручника, а саме тексти «Рідна мова» [4, с. 3], «Рідний край» [4, с. 37], «А живу я в Україні» [4, с. 142], «Я – українка» [4, с. 143], формують систему уявлень про рідний край, український народ, його традиції тощо.

Вихованню патріотизму допомагає ознайомлення з національними обрядами, традиціями, звичаями та святами. «Буквар» містить різні аспекти української народної творчості, а підручники з мови та читання для 2–4 класів розкривають їх більш детально. В цьому і проявляється наступність у формуванні патріотичних почуттів учнів молодшого шкільного віку.

Підручник із літературного читання для другого класу В. Науменко розпочинається розділом «З народного джерела», який дає змогу познайомити дітей з усною народною творчістю: піснями, забавлянками, потічками, прислів'ями та приказками, на яких виховувалося не одне покоління українського народу. Ведикий розділ підручника присвячений творам Т. Шевченка про Україну. Він знайомить дітей із мальовничою красою рідної держави, з природою, описує любов автора до Батьківщини та закликає учнів любити та поважати її.

Неодмінною умовою свідомого й успішного засвоєння пізнавального матеріалу у процесі формування уявлень і початкових патріотичних почуттів є опора на власний досвід дітей. Формування знань потрібно пов'язувати з їх життєвою основою – різноманітним чуттєвим сприйманням образів, що є в дітей. Це допоможе молодшим школярам знайти опору в знайомих їм уявленнях про конкретні явища і події навколишнього світу для усвідомлення нових уявлень і понять.

Рідна мова – найяскравіший вияв національного буття народу, його головна духовна скарбниця. Вона є могутнім природним засобом об'єднання людей. Через мову народ передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, традиції і культуру. Оволодіваючи рідною мовою, дитина пізнає свій народ, його характер, культуру, історію та думки. Зважаючи на вікові особливості дітей молодшого шкільного віку, спершу треба визначити ступінь володіння українською мовою: хто з них на якому рівні володіє нею. Для цього слід використовувати український фольклор, народні ігри, бесіди за змістом прослуховування художніх творів, побутові розмови під час уроків, на перервах та в позанавчальний час.

Варто також поцікавитись, якою мовою розмовляють рідні і близькі дитини. Інтерес у дітей до української мови і культури можна розвивати за допомогою усної народної творчості. Скарбниця усної народної творчості невичерпна, багата. Є в ній казки й легенди, загадки й лічилки, приказки й прислів'я, скоромовки й чистомовки, колисанки, забавлянки й потішки. Вона є дзеркалом життя народу, його історії, мови, народної мудрості. Через народну творчість дитина дістає перші уявлення про культуру та побут свого народу [3, с. 264–265].

Чільне місце на уроках літературного читання займає використання малих фольклорних форм – загадок, лічилок, мирилок, приказок і прислів'їв, народних прикмет, уривків з казок, дитячих пісень, колискових, щедрівок, колядок, веснянок, закличок тощо. Реалізуючи їх виховний потенціал, вчитель пояснює дітям, що багатство і розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь. Сприяють цьому різноманітні завдання, які учні виконують на уроках.

Прислів'я та приказки приваблюють учнів яскравою грою слів, барвистістю мови, ритмікою. Часто їх можна використовувати у спілкуванні з дітьми: під час сніданку, обіду, коли дитина виконує трудові доручення неохоче або відмовляється від роботи. Також на прогулянці в різних ситуаціях вони будуть доцільними. Поповнювати знання і словник дітей прислів'ями і приказками краще під час спостережень у природі.

Скоромовки, чистомовки, заклички доречно вживати під час усіх видів діяльності дітей молодшого шкільного віку. Використовуються вони з дітьми колективно на заняттях з розвитку мовлення, індивідуально, у повсякденному житті, у ранкові та вечірні години з метою вправлення дітей у правильний вимові звуків [2].

Казки, легенди та притчі мають значний пізнавальний і виховний потенціал, бо містять відомості про історію українського народу, його традиції, вони доступні для сприймання учнями. Оволодіти рідною мовою допомагають дітям і народні ігри («Довга лоза», «Коза-дереза», «День та ніч», «У хороводі були», «Редька» та інші), які можна використати замість фізкультхвилинка на уроці та на перерві для розваг дітей. Їх проведення супроводжується вживанням різноманітної лексики, що забезпечує поповнення словникового запасу школярів.

Важливим напрямом патріотичного виховання на уроках літературного читання є вивчення культури, побуту, звичаїв рідного народу [9, с. 167]. Українська державна символіка має особливе значення для виховання патріотизму сучасної дитини. Тому на заняттях потрібно ознайомити учнів із державними символами: Гербом, Прапором та Гімном України. Паралельно з цим закріплюються знання дітей про народні символи та національну символіку, що розвивалися й усталювалися впродовж століть (український віночок, рушник, вишиванка, верба, калина, барвінок тощо).

Вихованню патріотичних почуттів у молодших школярів під час уроків літературного читання сприяє використання великої кількості народних приказок та прислів'їв, пояснення яких супроводжується ілюстраціями. Під час уроків ефективним є також створення міні-проектів, використання самостійної роботи, оскільки інформацію до них знаходять і підбирають самі учні. Наприклад, створення спільного плакату на тему: «За що я люблю Батьківщину», міні-проект «Пам'яники нашого міста», створення виставок на тему: «Нескорена Україна», «Шануймо рідний край», «Україна – це Я» тощо.

Формуванню патріотичних почуттів на уроках літературного читання сприяє творчий доробок В. Сухомлинського. Великий педагог визначав особливо важливу роль роботи дітей над казкою. Він самий створив свій світ казок: «Я ставив за мету: закарбувати в свідомості дітей яскраві картини дійсності, добивався того, щоб процеси мислення відбувалися на основі живих, образних уявлень, щоб діти спостерігали навколишній світ, установлювали причини і наслідки явищ, порівнювали якості і ознаки речей» [11, с. 129].

І. Огієнко та В. Сухомлинський вважають, що до найважливіших ознак нації належить рідна мова, а також витворена нею культура, яка стає душею нації, її духом [7, с. 65]. Зокрема, В. Сухомлинський зазначив, що «...в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків» [13, с. 165].

Результатом копіткої роботи над створенням казок і було відкриття в Павлівській середній школі «Кімнати казки». Про значення цієї кімнати у долі школярів В. Сухомлинський згадує так: «Навіть освітлення в «Кімнаті казки» відіграло дуже велику роль. Коли діти розповідали казку про Царівну-Жабу, в лісових хащах засвічувалися маленькі лампочки, в кімнаті панував зелений сутінок, що добре передавав обстановку, в якій розгортаються події» [11, с. 178]. Така атмосфера сприяла глибшому проникненню у країну казки, діти

співпереживали разом з героями. Отже, вони були не пасивними спостерігачами, а активними учасниками казкових пригод. Тому у дитини з'являється бажання не тільки слухати казку, а й самій розповідати її, хочеться не тільки слухати пісню, а й самій співати, не тільки спостерігати за грою, а й самій брати в ній участь.

В. Сухомлинський вважав створення казок «важливим засобом розумового розвитку. Якщо ви бажаєте, щоб діти творили, створювали художні образи, перенесіть з вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини» [12, с. 5]. Як бачимо, творча натура класовода – головна фігура у формуванні національної свідомості молодшого школяра засобами казки. Аналізуючи невичерпну скарбницю художньої літератури, сьогодні важко назвати автора, в якого так багато творів на патріотичну тематику.

Звертаючись до вчителів, В. Сухомлинський писав: «У наших руках, дорогий друже, доля народу. Наша висока, свята місія - навчити молоде покоління шанувати все, створене поколіннями, кожне з яких вкладало свою краплину в той океан, що починається нині від шкільної парти. Ми стоїмо на березі цього океану, за партами сидять майбутні плавці. Пам'ятаймо, друже, що океан цей починається з тієї Невмирущої Криниці... Бережіть Невмирущу Криницю - тільки тоді океан буде вічно повен» [12, с. 8].

Кожна казка, кожне оповідання В. Сухомлинського, що включене до підручників літературного читання, є основою для різнобічного виховання і розвитку читачів, спонукає їх до оцінювальних суджень, дає імпульс для саморозвитку. Важливо будувати уроки за цими творами як уроки-діалоги, уроки-роздуми, не допускати поспішних оцінних суджень, а залучати дітей до рефлексії, актуалізувати їхній життєвий досвід, придумувати для уроків емоційні девізи тощо [10, с. 292–299]. Наприклад, урок-роздум за казкою В. Сухомлинського «Горбатенька дівчинка». У ній автор піднімає проблему добра і зла. Адже тільки любов народжує любов, а горбатенька дівчинка поспівчувала дівчаткам-красуням, які не зрозуміли її любові до Мерехтливої Зірочки, що відповіла взаємністю.

Все вище зазначене дає підстави стверджувати, що літературно-художня спадщина В. Сухомлинського має величезний потенціал для виховання у молодших школярів найважливіших загальнолюдських і національних цінностей. Ці твори необхідно системно і цілеспрямовано використовувати на різних уроках у початковій школі. За нашим переконанням, на засадах цих цінностей має будуватися наступність у вихованні і розвитку дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Вихованню патріотичних почуттів на уроках літературного читання сприяє опрацювання текстів про походження назв міст, про красу і неповторність місць України, про історичне минуле нашої країни, державну символіку та мову. Підручники літературного читання цілком забезпечують даний напрям роботи. Наприклад, у підручнику О. Савченко вміщено наступні твори на зазначену тему: А. Костецький «Батьківщина» (2 клас), М. Чернявський «Рідний край» (2 клас) [40, с. 67], Н. Забіла «Древній Київ» (2 клас) [10, с. 67–68], Л. Українка «Красо України, Подолля» (2 клас) [10, с. 96], А. Коваль «Наша мова», «Мова –

дивний скарб» (3 клас), І. Січовик «Мова» (3 клас) [10, с. 23–24], Д. Білоус «Кожну літеру ціни» [10, с. 22], С. Грица «Наші джерела» (4 клас) [6, с. 5], Г. Кирпа «Мова моя» (4 клас) [6, с. 22], О. Олесь «Наші предки – слов'яни» (4 клас) [6, с. 37–38], А. Коваль «Походження назви міста Чернігів» (4 клас) [6, с. 43], М. Хоросницька «Звідки в міста назва - Львів» (4 клас) [6, с. 44], Д. Павличко «Наш прапор» (4 клас) [6, с. 58], Н. Поклад «Гімн» (4 клас) [6, с. 58], В. Сосюра «Як не любить той край» (4 клас) [6, с. 61], Л. Костенко «Усе моє, все зветься Україна» (4 клас) [6, с. 61], В. Лучук «Скільки річок в Україні?» (4 клас) [6, с. 73–74], з дитячої енциклопедії «Світ моєї України «Як давно в Україні з'явився жовто-блакитний прапор» (4 клас) [6, с. 56].

Отже, через опрацювання вище зазначених творів у молодших школярів формуються такі патріотичні почуття: любов до рідного краю, своєї Батьківщини, повага до національних традицій і символів українського народу, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни.

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини ідентифікувати себе як члена сім'ї, родини, дитячого угруповання, як учня, жителя села; виховувати у неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У сучасних умовах основними напрямками патріотичного виховання на уроках літературного читання є: формування думки про суспільну значимість родини; ознайомлення з явищами суспільного життя; формування знань про історію держави, державні символи; ознайомлення з традиціями і культурою свого народу.

Кожний урок – складна, цілісна, динамічна система змісту навчального матеріалу й організації роботи з ним, яка, насамперед, спрямовується на засвоєння матеріалу, зазначеного в темі уроку. Мета уроку відповідає меті навчального процесу загалом. Однією з них є формування національно-мовної особистості учня. Цього можна досягти, на кожному уроці, виховуючи увагу до слова, свідоме ставлення до мови як засобу самовираження, спілкування між людьми, передачі почуттів і переживань, ставлення до довкілля. Розвивається мовлення, а отже й мислення, інтелект, мовленнєва пам'ять, емоційна сфера особистості, мовне почуття, естетичний смак, розуміння краси української мови, багатство її мовних засобів, виражальних можливостей. Підтвердженням вище зазначеного є твори, які О. Савченко подає в підручниках з літературного читання: А. Коваль «Наша мова», «Мова – дивний скарб» (3 клас) [10, с. 19–22], І. Січовик «Мова» (3 клас) [10, с. 23–24], Д. Білоус «Кожну літеру ціни» [10, с. 22], Г. Кирпа «Мова моя» (4 клас) [6, с. 22].

Важливо постійно поповнювати лексичний запас учнів на уроках літературного читання в процесі опрацювання різноманітних творів. Цьому сприяють різні форми роботи, серед яких чільне місце займають прослуховування творів з наступним виконанням творчих завдань. Підібраний текстовий матеріал має відображати загальнолюдські духовні цінності, допомагати вчитися пізнавати національне світосприймання, ментальність українського народу та його історичне минуле. Тут актуально стає народознавча основа текстів. Тому важливо добирати тексти з праць відомих

народознавців, художні твори дитячих письменників, використовувати легенди, перекази, казки – зразки високохудожнього слова [5, с. 37].

З метою закріплення знань, умінь і навичок, здобутих упродовж уроку чи кількох, учням варто дати для виконання творче домашнє завдання (індивідуальне, групове чи колективне (метод проектів)). Наприклад, скласти шість-сім речень повчального змісту, використовуючи ряд нових слів, що були вивчені на протязі розділу. Розмістити їх на плакаті і обмінятися з сусідом по парті. Обговорити такі речення-поради, які склали ваші однокласники.

З метою заохочення учнів глибше пізнавати культуру та традиції рідного народу вчителю варто організовувати виконання домашнього завдання, застосовуючи хмарні технології: створювати завдання-ребуси, пазли, карти знань тощо, які учні роблять і одразу отримують оцінки за їх виконання.

Формуючи культуру спілкування, доцільно збагачувати мовлення молодших школярів українськими формами звертання та формулами мовленнєвого етикету, пробуджувати інтерес до походження цих формул, показувати їх зв'язок із національними традиціями і звичаями українців.

Велике виховне значення має робота зі різними видами словників. Така робота є ефективною на будь-якому уроці. На уроках літературного читання учні в класі можуть самі виконувати різні завдання, наприклад: прочитати в «Сучасному тлумачному словнику української мови» і «Словнику іноземних слів» словникові статті, присвячені поняттям «патріот», «патріотизм», «батьківщина», «герой», «героїзм», «відвага», «доблесть», «мужність». До цих завдань можна додатково запропонувати таку роботу: Чим різниться матеріал словникових статей? Напишіть роздум на тему «Що значить – бути патріотом?». Істинний патріотизм передбачає формування та тривалий розвиток цілого комплексу позитивних якостей. Основою цього розвитку є духовно-моральний та соціокультурний компоненти.

При складанні власних висловлювань варто звернути увагу на вивчення українського побуту: старовинні речі, їх призначення, враховуючи при цьому словниковий запас учнів, забуті і рідко вживані українські слова, їх значення.

З огляду на зазначене, невід'ємними складниками уроків літературного читання є виховні бесіди, пізнавальна інформація про Україну, її людей і події, пов'язані з ними, складання усних і письмових текстів на патріотичні теми, підготовка і презентація посильних проектів патріотичного змісту.

Саме на уроки літературного читання сприяють формуванню у дітей любові і поваги до рідної вітчизни, її культури, формування ширості, привітності, співпереживання, бажання допомагати тим, хто потребує допомоги.

Таким чином підготовка до уроку орієнтовно може мати такий алгоритм діяльності: аналіз навчальної програми з предмета; виокремлення тем, питань, понять, які стосуються патріотичного виховання молодших школярів; формулювання ключових проблемних питань, навколо яких можна організувати обговорення на уроці; формулювання завдань уроку, передбачення очікуваних результатів; вибір доцільних для даного уроку методів; підготовка фрагмента уроку та апробація його на практиці.

Отже, робота з патріотичного виховання здійснюється за допомогою різних завдань, вправ, текстів, що містять необхідну інформацію. Найефективнішою роботою з даного напрямку виховання є уроки літературного читання. Система таких уроків прищеплює любов і повагу до рідної мови, літератури, культури, природи, людей, які живуть на цій землі, необхідність берегти і прикрашати рідну землю. Якщо дитина змалку буде дбайливо ставитися до своїх національних символів, традицій, буде знати їх, то з більшою впевненістю можна сказати, що вона стане патріотом своєї країни.

#### **Список використаних джерел**

1. Абшикіна П., Бережна Є., Дорошкевич В. Нові підходи до розробки сучасних педагогічних досліджень. *Рідна школа*. 1994. № 3. С. 19.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук. видання. Київ: Либідь, 2006. 272 с.
3. Богуш А. М., Лисенко Н. В. Українське народознавство в дошкільному закладі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2003. 206 с.
4. Буквар: підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. Д. Захарійчук, В. О. Науменко. Київ: Грамота, 2012. 176 с.
5. Донченко Т. К. Уроки мови мають стати уроками словесності. *Дивослово*. 1995. № 4. С. 37.
6. Літературне читання: підруч. для 4 кл. / О. Я. Савченко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2015. 192 с.
7. Мацько Л. І. Українська мова і формування національної свідомості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 67–70.
8. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. Київ: Освіта, 2013. 392 с.
9. Назаренко К. В. Патріотичне й інтернаціональне виховання дітей дошкільного віку. Київ: Радянська школа, 1979. 167 с.
10. Савченко О. Я. Уроки-роздуми за творами Василя Сухомлинського. Методика читання у початкових класах: посіб. для вчителя. Київ: Освіта, 2007. 334 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ: Радянська школа, 1976. Т. 4. 640 с.
12. Сухомлинський В. О. Джерела невмирущої криниці. *Українська мова і література в школі*. 1989. № 7. С. 181. 87
13. Сухомлинський В. О. Слово про слово.

**Година спілкування  
до Дня Збройних Сил України**

#### **«Мій тато і я»**

**Мета:** ознайомити дітей з традицією державного свята «День Збройних Сил України», розвивати інтерес до вивчення традицій та звичаїв українського народу; познайомити з професією військовослужбовець; формувати

громадянську компетентність, національну свідомість учнів, повагу до армії, поглибити знання дітей про роль батька в родині; поваги до старших, гордості за свій народ, готовності стати захисниками своєї Батьківщини.

*1. Організаційна частина.*

*2. Оголошення теми*

Сьогодні у нас незвичайне заняття, на ньому присутні гості, наші татусі, адже 6 грудня, наша Україна відзначає День Збройних Сил України.

Шановні гості! До вас наше слово. Прийміть наші щирі вітання.

Діти, для чого нам потрібна армія?

*III. Основна частина*

*Хлопчик 1* Щоб не прийшла до нас війна,  
Українська армія – міцна.  
Вартує щохвилини.  
Кордони Батьківщини

*Хлопчик 2* На морі, в небі, на землі  
Ракети, танки, кораблі  
Свій край оберігають,  
Всіх ворогів здолають.

*Вчитель* Скажіть, як ви шануєте нашу армію?

*Хлопчик 3* Непереможну у бою,  
Ми любимо армію свою.  
Їй шлють палкі привіти  
Всі. Всі українські діти!

*Вчитель* А зараз я пропоную переглянути відео про нашу славу українську армію (відеоряд «Армія України»)

*Вчитель* Я переконана, що нашим хлопчикам є з кого брати приклад – з їхніх татусів, дідусів, які теж служили і служать в армії.  
(Бесіда про те, де служили батьки)

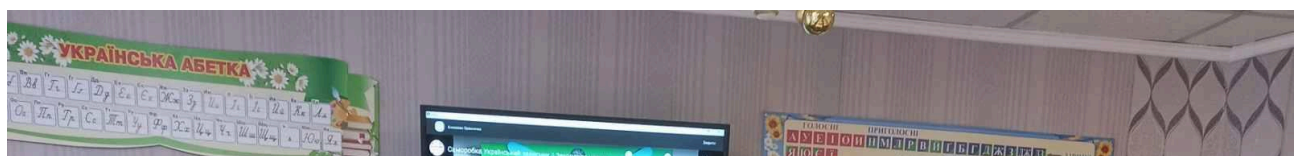
*Вчитель* А зараз надаємо слово нашому татусеві.

(Розповідь татка про обрану професію. Вручення патріотичних сувенірів дітям.)

*Вчитель* Дякуємо нашим батькам – захисникам України, ми можемо спокійно спати, бо ми знаємо, що ви бороните наш спокій. А ви дітки, коли прийдете додому обов'язково привітайте своїх рідних зі святом.

(Вручення пам'ятних сувенірів батькам.)

Шановні батьки! Дякуємо вам, що завітали до нас. Спокійного та мирного неба усі



**Катрич Наталія,**  
вчитель початкових класів  
(м. Хмельницький)

**Патріотизм- це просто егоїстична любов до СВОГО,  
а націоналізм – це самовіддана любов до СВОЇХ.**

*Микола Плав'юк*

Перебування України в стані війни через повномасштабний напад російської федерації, особливо важливу увагу заслуговує дослідження питання національно-патріотичного виховання, саме зараз воно набуло абсолютно нового значення і сенсу. Сьогодні, як ніколи, постає головним питанням – виховання свідомих громадян України, для яких «народ і держава» – єдині, а «правильне виховання» полягає в цілеспрямованому формуванні української нації, яка знає своє коріння, свою історію, культуру, цінує й береже свою рідну українську мову. А тому справжнє реформування в Україні має починатися із духовних цінностей, громадянськості й людськості.

У першу чергу мова йде про необхідність формування настроїв такої суспільної думки, які б унеможливили існування сумнівів стосовно важливості незалежного майбутнього України, необхідності бути суверенною та територіально- цілісною державою, укорінення принципової суспільної і національної позиції вільного українця, а також врахування всіх необхідних, належних європейських та міжнародних стандартів. Національно-патріотичне виховання України бере свій початок з родинного або сімейного виховання, яке в подальшому трансформується у виховання громадянське. Впровадженні національно-патріотичного виховання саме в сфері освіти, яка формує свідомість нинішніх і прийдешніх поколінь, відкриває широкі можливості для повноцінного розвитку людей різних вікових та соціокультурних груп. Розвиває ідеї патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, відповідальності за природу як за національне багатство, здорового способу життя, готовності до змін. При цьому, національно-патріотичне виховання спрямоване на формування ідеї готовності виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Саме освіта (навчання й виховання нових поколінь) має стати в авангарді європейської України – духовної, економічно розвиненої, політично інтегрованої. Революція гідності, подвиг героїв Небесної сотні, війна на Сході продемонстрували готовність молоді відстоювати національні цінності українців та державність. А тому національно-патріотичне виховання має стати однією з головних складових національної безпеки нашої держави..

Ідея національно-патріотичного виховання дітей та молоді також полягає в повазі до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України), активної участі у громадсько-політичному житті країни, верховенстві права, поваги до прав людини, готовності до природоохоронної діяльності, толерантного

ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей, готовності захищати суверенітет і територіальну цілісність України.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

У сенсі розуміння сутності національного вихованого ідеалу, його складових і витоків Г. Ващенко писав: “Традиційний ідеал – це не вишита сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишатися українцем. Ідеал людини – це те краще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення”

Завдання патріотичного виховання полягає в набутті молодим поколінням соціального досвіду, успадкуванні культурних надбань українського народу, реалізації міжкультурного спілкування. Удосконалення змісту національно-патріотичного виховання полягає насамперед в залученні школярів до рідної мови, прищеплення любові до неї. Важливо, щоб кожний громадянин України, знаючи рідну й державну мову, шанував мови тих людей, які живуть поряд з ним. Основне місце має зайняти розкриття правди про історичне минуле українського та інших народів. Національне виховання шляхом пізнання минулого потребує цілісного та об’єктивного підходу.

Завдання педагога полягає в доборі таких форм і методів його розкриття, які б допомогли молоді усвідомити, що історія її рідного народу неодмінно є й історією іншого народу, тому правда про неї не може бути різною, адже істина завжди єдина. Тільки в руслі такого підходу є можливим становлення характеру, в якому національна гідність тісно пов’язана з повагою до інших народів і націй. Тож на основі поєднання національної пам’яті та усвідомлення сучасних надбань культури формується національна гідність, духовно розкріпачується людина. Тому особливо актуальними видаються слова М. Грушевського про те, що часи романтичної ідеалізації старовини минули і тепер свої ідеали ми маємо шукати не в минулому, а в майбутньому.

Патріотизм та його ідеї завжди були актуальні для українських педагогів. Ідея створення національної системи виховання й навчання молодого покоління, педагогіки й психології на національній основі стали головною справою життя Софії Русової.

Важливою спільною рисою у поглядах на національну школу було ставлення до рідної мови. Педагоги початку ХХ століття палко відстоювали ідею навчання дітей в Україні рідною мовою у школах і дитячих садках. Навчання дитини необхідно здійснювати рідною мовою, адже це мова культури, у контексті якої виховується дитина. Рідну мову можна набути, втратити, змінити або так ніколи і не мати. Є рідна культура – є рідна мова. Немає рідної культури – є мова спілкування. Кожна мова і українська, зокрема, – це певна картина або модель світу, певна призма, через яку людина дивиться на світ і сприймає його.

Видатний педагог кінця ХІХ століття К. Ушинський стверджував, що виховання має національно-ментальну основу, «... який характер народу, такий і характер

виховання». На його думку, почуття національного є вроджене, вічне і властиве кожній людині, є даром Божим, має глибинне генетичне вкорінення у психіку й виявляє себе підсвідомо.

Сучасному національно-патріотичному вихованню має бути властива випереджувальна роль. Воно має стати засобом відродження національної культури, стимулом пробудження таких моральних якостей, як: совість, людяність, почуття власної гідності; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності; гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів, як: людина – народ – держава – можна реалізувати перспективну й демократичну модель виховання громадянина-патріота.

#### **Список використаних джерел:**

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994. – С. 108.
  2. Грушевський М. С. Про українську мову і українську справу / М. С. Грушевський // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. – К.: Веселка, 1992.
  3. Практична педагогіка виховання: посібник з теорії та методики виховання/ За редакцією Красовицького М. Ю. Упорядник Іванюк Г. І. – Київ–Івано–Франківськ.: «Плай», 2000. – С. 27–40.
  4. Юркевич П. Вибране / П. Юркевич. – К.: Вид-во гуманітарної літератури «Абрис», 1993. – С. 673.
- КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ «Громадянин України III тисячоліття»** Автори: Сазоненко Г.С., директор Українського гуманітарного ліцею КНУ імені Тараса Шевченка, народний учитель України, кандидат педагогічних наук Стрілько В.В., президент Міжнародного благодійного фонду імені Ярослава Мудрого, кандидат педагогічних наук, член Піклувальної ради ліцею

*Квест*

#### **«День єднання».**

**Мета:** розвивати громадянські якості особистості: патріотизм, са-мосвідомість; виховувати в учнів любов до Батьківщини, українського народу, державної (рідної) мови, розуміння того, що від сумлінної праці й навчання кожного, від усвідомлення себе часткою українського народу залежить сучасне і майбутнє нашої держави; прививати обов'язок – берегти і зміцнювати рідну державу, ніколи не забувати про сумлінний досвід минулого, з оптимізмом дивитись у майбутнє.

#### **Ведуча:**

Різні в світі є країни, різні люди є у світі,  
Різні гори, полонини, різні трави, різні квіти.  
Є з усіх одна країна, найдорожча нам усім,

То – прекрасна Україна, нашого народу дім.

*(звучить гімн України)*

**Ведуча:**

Якщо поглянути на карту нашої Батьківщини, то ми побачимо, що знаходиться вона в самому центрі Європи. Тому за своїм географічним розташуванням, Україна – країна європейська. Та ще вона має, як і кожна країна світу, свою самобутню історію, природу, культуру.

Сьогоднішня гра – це інтелектуальна подорож для тих, хто, на-самперед, любить Україну, відчуває себе українцем і хоче перевірити й поповнити свої знання про її історію, народні звичаї і традиції.

**Ведуча:**

Всіх здобувачів освіти ми поділимо на три команди. Кожна команда буде виконувати по три завдання.

**Команда №1. Аудиторія №11.**

**Завдання 1 «Прислів'я про Україну»:** встанови послідовність чисел і запиши прислів'я.

14. Без верби і калини немає України.

15. Наша слава – українська держава.

16. На чужій стороні Вітчизна удвічі миліша.

**Завдання 2 «Ребуси»:** розгадай ребус і склади слово.

Єдність, Батьківщина, воля, сила, нація, Україна.

**Завдання 3:** створення аплікації з паперу «Голуб».

**Команда №2. Аудиторія №14.**

**Завдання 1 «Символи України»:** намалюйте народні символи України (верба, калина, рушник, соняшник, барвінок).

**Завдання 2 «Україна творча»:** викладіть із цеглинок LEGO слово «Україна».

**Завдання 3:** створення аплікації з паперу «Голуб».

**Команда №3. Аудиторія №15.**

**Завдання 1 «Пазл «Об'єднай Україну»:** складіть разом всі області і отримайте «єдину Україну».

**Завдання 2 «Розмалюй»:** розфарбуй карту України під гаслом «Зробимо наше свято кольоровим».

**Завдання 3:** створення аплікації з паперу «Голуб».

**Ведуча:**

Діти, сьогодні ви продемонстрували гарні знання про Україну. Наша країна давня, незалежна. Ми любимо, оберігаємо і будемо любити та оберігати її – багату, гарну, родючу, квітучу, найдорожчу для нас. І тоді вона засяє яскравою зіркою на європейському небосхилі.

Тому на завершення нашого квесту ми з вами створимо «Ланцюг єдності».

*(звучить гімн Січових стрільців «Ой у лузі червона калина...»)*